

Regelovertreding in de WAO, WW en WWB in 2006

Ger van Gils
Laurence Frank
Peter van der Heijden
Utrecht, mei 2007

INHOUDSOPGAVE:

0. SAMENVATTING EN VERANTWOORDING	I
SAMENVATTING	I
0.1. Regelovertreding	i
0.2. Visie uitkeringsgerechtigden op naleving, overtreding en handhaving	ii
0.3. Achtergronden van regelovertreding	iii
0.4. Vergelijking van onafhankelijke variabelen	iii
VERANTWOORDING	V
0.5. De opzet en het verloop van het veldwerk	v
0.6. Methoden van onderzoek en uitvoering	v
1. GESCHATTE OMVANG VAN REGELOVERTREDING IN DE WAO, WW EN WWB	1
1.1. Omvang overtredingen vergeleken tussen WAO, WW en WWB	3
1.2. Omvang overtreding in de WAO	4
1.3. Omvang overtreding in de WW	4
1.4. Omvang overtreding in de WWB	5
1.5. Verschillen in overtreding tussen jaren	5
1.6. Naleving van groepen regels	6
2. KENNIS EN HOUDING REGELS EN HANDHAVING: T11-RISICOPROFIELEN	9
2.1. Vergelijking van de profielen voor de drie wetten	9
2.2. WAO	11
2.3. WW	12
2.4. WWB	12
3. ACHTERGRONDEN VAN VERGELIJKBARE OVERTREDINGEN	14
3.1. Klusjes voor een geldelijke vergoeding	15
3.2. Zwart werk	20
3.3. Klusjes en zwart werk vergeleken	24
3.4. Overtreding van medewerkingsverplichtingen	24
4. BELANGRIJKSTE ACHTERGRONDEN EN MOTIEVEN	25
4.1. De rol van algemene achtergrondkenmerken	25

4.2.	T11-variabelen en overige meningen over handhaving	27
4.3.	Alle gevonden verbanden in één overzicht	29
5.	METHODOLOGISCHE VERANTWOORDING	33
5.1.	De opzet en het verloop van het veldwerk	33
5.2.	Methoden van onderzoek en uitvoering	35

0. SAMENVATTING EN VERANTWOORDING

SAMENVATTING

De belangrijkste uitkomsten van de vierde meting van het periodiek onderzoek naar regelovertreding in de sociale zekerheid zijn in de navolgende paragrafen samengevat. Bij de beoordeling van deze resultaten moet rekening worden gehouden met de beperkte representativiteit en vergelijkbaarheid van de uitkomsten. Dit houdt verband met het feit dat de gegevensverzameling in 2006 op een duidelijk andere manier is verlopen dan eerdere jaren. Respondenten uit een landelijke steekproef van uitkeringsgerechtigden zijn nu gevraagd aan een onderzoek via internet deel te nemen. In 2002 en 2004 werd daarentegen gebruik gemaakt van bestaande panels van respondenten. De onderzoekers hebben de indruk dat de respons voor het onderzoek in 2006 minder representatief is dan in eerdere jaren. Voor de WAO en WWB werd een respons van 18% gerealiseerd, voor de WW 26%. Responspercentages in deze orde van grootte geven een groot risico van selectieve non-respons. Daarnaast is het mogelijk dat een groter deel van de respondenten die in 2006 aan het onderzoek hebben deelgenomen minder vertrouwd is met enquêtes en daarom minder vertrouwen heeft in de waarborgen van anonimiteit die zijn geboden dan de respondenten van de onderzoeken in eerdere jaren. De vragen naar overtreding zijn daardoor mogelijk minder naar waarheid beantwoord. Een vergelijking met de uitkomsten van eerdere onderzoeken levert dan een vertekend beeld op. Op deze kwestie wordt nader ingegaan in paragraaf 1.5 en bij de methodologische verantwoording op pagina 33.

0.1. Regelovertreding

De overtredingen die het meest worden begaan in de WAO (meer dan 10% overtreders) zijn in 2006 (in volgorde van tabel 1 op pagina 2):

- het doen van kleinere klusjes voor een geldelijke vergoeding voor of via bekenden zonder dat door te geven aan de uitkeringsinstantie (13%);
- Het niet actief meewerken aan re-integratie (16%)

De overige regels worden door minder dan 10% van de WAO-ers overtreden. Verder geeft 3% van de WAO-ers aan in het afgelopen jaar wel eens zwart te hebben gewerkt.

De meest voorkomende overtredingen voor de WW in 2006 (meer dan 10% overtreders) zijn (in volgorde van tabel 1):

- Het verrichten van kleinere klusjes voor een geldelijke vergoeding zonder dat door te geven aan de uitkeringsinstantie (14%);
- Het langere tijd bewust weinig solliciteren (20% overtreders);
- Het onvoldoende serieus en alleen 'pro forma' solliciteren met 26% overtreders
- Onvoldoende actieve medewerking aan re-integratie (11%).

5% van de WW-ers geeft nog toe in het afgelopen jaar zwart te hebben gewerkt.

In 2006 zijn de meest voorkomende overtredingen voor de WWB (meer dan 10% overtreders; in volgorde van tabel 1):

- het doen van kleinere klusjes voor een geldelijke vergoeding voor of via bekenden zonder dat door te geven aan uitkeringsinstantie: 14% van de WWB-ers geeft aan in het afgelopen jaar wel eens tegen betaling te hebben geklust, zonder dit aan de uitkeringsinstantie door te geven;
- bewust langere tijd niet of weinig solliciteren (29% overtreders)
- het niet opgeven van inkomsten genoten naast de uitkering, anders dan uit arbeid, bijvoorbeeld alimentatie, met 10% overtreders

- o het niet nakomen of op onheuse gronden afzeggen van een afspraak over re-integratie inspanningen (11% overtreders).

De percentages overtreders lopen in vergelijking met 2004 over een brede linie terug en de naleving van de regels lijkt daarmee hoger. Er is al op gewezen dat verschillen in uitkomsten van het onderzoek van 2006 en eerdere onderzoeken voorzichtig geïnterpreteerd moeten worden vanwege een andere opzet van de dataverzameling. Deze heeft geleid tot responspercentages die een groter risico van selectieve non-respons met zich meebrengen. Verder heeft mogelijk een groter aantal respondenten aan het onderzoek deelgenomen, dat minder vertrouwd is met enquêtes en daarom minder vertrouwen heeft in de waarborgen van anonimiteit die zijn geboden. Zij hebben mogelijk de vragen naar overtreding minder naar waarheid beantwoord.

Niettemin zijn er ook ontwikkelingen te noemen die geleid kunnen hebben tot minder overtreding en een verbeterde naleving. Het betreft:

- o een activerender stelsel door onder meer een kortere duur voor de WW-uitkering en een strengere keuring voor de WAO.
- o in samenhang met het vorige punt: het achterblijven van de ‘harde kern’ van arbeidsongeschikten in de WAO die weinig kans maken op (zwart) werk
- o een verbeterde conjunctuur waardoor de kansen op een reguliere baan weer toenemen
- o verminderd aanbod van laaggeschoold en onregelmatig werk waardoor kansen op zwart werk afnemen
- o verdringing van zwartwerkers met uitkering door illegalen en door migranten uit MOE landen.
- o adequaat(er) en effectiever handhaving door gemeenten die beleidsmatig en financieel verantwoordelijk zijn geworden voor de uitvoering van de WWB.

0.2. Visie uitkeringsgerechtigden op naleving, overtreding en handhaving

Met behulp van de zogenaamde tafel van 11 (T11) wordt de visie weergegeven van uitkeringsgerechtigden op naleving, overtreding en handhaving van de regels. De verschillen tussen de T11-risicoprofielen van de drie wetten zijn niet uitgesproken groot en de profielen komen in grote lijnen met elkaar overeen.

Vooraf de controledimensies kennen waarden in het middengebied van het risicoprofiel. Deze zijn dus vanuit de optiek van naleving de meest ‘kwetsbare’ dimensies. De volgende controledimensies behoren in 2006 bij alle drie de wetten tot het middengebied:

- o de kans op een fysieke controle (T7b)
- o de detectiekans (T8).

De sanctiedimensies, kans op een sanctie (T10) en ernst van sancties (T11) verkeren voor alle drie de wetten in het ‘veilige’ gebied van het T11-risicoprofiel. De dimensies van kennis en van spontane naleving die ook eerst en vooral als kenmerken van de uitkeringsgerechtigden zijn te beschouwen (T1 – T5) bevinden zich vooral in het ‘veilige’ gebied.

Wanneer we de verschillen tussen de profielen van de drie regelingen sterk aanzetten, kunnen we stellen dat WAO-ers meer een ‘(spontaan) nalevingprofiel’ hebben dan de WWB-ers die op hun beurt meer een ‘handhavingprofiel’ hebben. WWB-ers voelen zich meer en beter gecontroleerd dan WAO-ers en WW-ers.

De T11-profielen van de drie wetten zijn in 2006 in vergelijking met voorgaande jaren verschoven in ‘veilige’ richting.

0.3. Achtergronden van regelovertrading

De analyse van de achtergronden van overtradingen levert een zeer gedifferentieerd beeld op. UWV en gemeenten kunnen op grond van dit beeld hun risicoanalyses, op basis waarvan controles worden uitgevoerd, beter inrichten. Algemene profielen kunnen niet zonder meer worden opgesteld omdat deze variëren per soort overtrading én per wet. In de eindrapportage wordt in een matrix aangegeven welke samenhangen er zijn. In de volgende paragraaf geven we een kort overzicht van de belangrijkste factoren die een rol spelen bij overtrading en naleving van de regels.

0.4. Vergelijking van onafhankelijke variabelen

Een beperkt aantal typen variabelen is van terugkerend belang voor de keuze tussen naleving en overtrading van de regels met betrekking tot de verschillende uitkeringen.

Demografische kenmerken

Mannen overtraden de regels van de uitkeringen over het algemeen meer dan vrouwen.

Leeftijd is ook voor meerdere overtradingen van belang. Oudere WW-ers doen meer vrijwilligerswerk zonder toestemming te vragen, maar verzuimen de sollicitatieplicht minder vaak en wijzen ook minder vaak passend werk af. Oudere WWB-ers verzuimen vaker waardevolle bezittingen correct te rapporteren voor de WWB. Mogelijk is dit mede te verklaren doordat ze over het algemeen meer waardevolle bezittingen hebben. Het verband tussen leeftijd en het niet correct rapporteren van vermogen is niet lineair.

De omvang en samenstelling van het huishouden is met name van belang voor een aantal overtradingen van de regels met betrekking tot het rapporteren van inkomen uit arbeid in de verschillende regelingen en voor het geven van inlichtingen over de gezondheidstoestand van WAO-ers. Wie niet zelfstandig, maar met ouders, broers of zussen in huis woont, neigt iets vaker tot overtrading bij het rapporteren van inkomsten uit arbeid in de WAO en de WWB en rapporteren van de gezondheidstoestand voor de WAO. Wie met een partner samenwoont, overtreedt over het algemeen minder. Dit geldt voor zwart werk in de WAO en de WWB, en het rapporteren van de gezondheidstoestand, behalve dat deze groep vaker aangeeft bij een controle hun klachten ernstiger te hebben voorgesteld. Wie kinderen in huis heeft, werkt meer zwart in de WW en heeft meer moeite met het correct rapporteren van de gezondheidstoestand. Het verband tussen het hebben van kinderen en zwartwerken in de WAO is niet lineair en is mede van andere kenmerken afhankelijk. Kostwinners in de WAO en WW klussen meer, werken meer zwart en doen vaker vrijwilligerswerk zonder toestemming te hebben gevraagd aan UWV. WW-ers die kostwinner zijn, maken zich minder vaak schuldig aan het afwijzen van een geschikte baan.

De hoogte van het inkomen en de mate waarin men er mee kan rondkomen speelt een rol bij verschillende overtradingen. Naarmate men meer inkomen geniet en er beter van denkt te kunnen rondkomen, verzuimt men ook vaker om vermogen en waardevolle bezittingen correct en volledig op te geven, te rapporteren dat men zich gezonder voelt en in staat om meer te werken en om toestemming te vragen om als vrijwilliger te werken.

Wie aangeeft naast de uitkering nog inkomen uit arbeid te verdienen, klust meer en werkt meer zwart en verzuimt eerder om extra inkomen anders dan uit arbeid op te geven in de WWB.

Arbeidsmarktpositie

Opleiding speelt een rol bij overtrading van alle typen regels. De verbanden zijn vaak positief. Dit betekent dat beter opgeleide uitkeringsgerechtigden doorgaans meer geneigd lijken te zijn de regels van de uitkering te overtraden. Niettemin laat een aantal multivariate analyses zien, dat de zaken niet altijd zo eenvoudig lig-

gen en dat het verband met opleiding niet altijd lineair hoeft te zijn. Er is ook een aantal verbanden met de opleidingsrichting.

In de WAO en WW zijn er positieve verbanden tussen een arbeidsverleden in de landbouw en visserij, de voedingssector of de chemie en het niet (volledig) rapporteren van inkomsten uit arbeid. Voor de WAO is er een positief verband tussen werkervaring in deze bedrijfstakken en het doen van klusjes en in de WW komen zowel het klussen en zwartwerken in deze bedrijfstakken meer voor, als ook het verzuim van de sollicitatieplicht. Bovendien komen drie van de vier overtredingen van de regels met betrekking tot het rapporteren van de gezondheidstoestand in deze bedrijfstakken meer voor.

Een verleden in de 'handel en reparatie' of het transport en de communicatie lijken het klussen en zwartwerken te vergemakkelijken: deze overtredingen komen in alle drie de regelingen met een dergelijk arbeidsverleden meer voor. Bij de dienstverlenende en industriële bedrijfstakken is het beeld minder duidelijk. Mogelijk dat de tegengestelde verbanden voor klusjes en zwart werk voor deze bedrijfstakken in de WAO weer een gevolg zijn van het gebruiken van andere woorden voor dezelfde overtreding: werken naast de uitkering zonder de inkomsten te rapporteren wordt door WAO-ers met een verleden in de dienstverlenende sectoren eerder 'zwartwerken' genoemd dan na een baan in de industrie.

Er zijn (over het algemeen niet-lineaire) verbanden tussen uitkeringsduur en het niet volledig of correct rapporteren van inkomsten uit arbeid (klusjes en zwart werk) voor alle drie de regelingen.

De aard van de functie die men heeft bekleed voorafgaande aan de uitkering is van voor een groot aantal overtredingen van belang.

Globaal gesproken overtreden ongeschoolde en geschoolde handarbeiders minder dan degenen die andere functies hebben bekleed. Degenen die een middenkaderfunctie hebben gehad overtreden vooral vaker met het rapporteren van hun gezondheidstoestand voor de WAO, het verzuim passend werk te aanvaarden voor de WW en om voldoende te solliciteren voor de WWB. Wie een hogere functie heeft bekleed, overtreedt in alle drie de regelingen vaker dan gemiddeld de regels met betrekking tot het rapporteren van inkomen uit arbeid, zij het dat daar in de WW (waarschijnlijk) gemakkelijker de term 'zwartwerk' aan verbonden wordt en in de WWB men het liever op 'klusjes' houdt. Wie in het verleden als zelfstandige heeft gewerkt, klust in alle drie de regelingen meer.

De aard en omvang van het dienstverband speelt bij een aantal overtredingen een rol. WAO-ers die in een lossere dienstverband hebben gewerkt (uitzendwerk, seizoenswerk of als oproepkracht), werken in grotere getale wel eens zwart. WW-ers die op tijdelijk contract of in proeftijd hebben gewerkt, klussen meer en werken meer zwart. Een vaste baan voorafgaande aan de uitkering betekent minder zwart werk in WW en WWB, maar meer overtreding van de sollicitatieplicht in de WWB.

VERANTWOORDING

Het rapport bevat de resultaten van de vierde meting van het periodiek onderzoek naar regelovertreding op het terrein van de sociale zekerheid, meer in het bijzonder naar overtredingen van de regels van de Wet op de Arbeidsongeschiktheidsverzekering (WAO), de Werkloosheidswet (WW) en de Wet Werk en Bijstand (WWB). Het onderzoek is uitgevoerd in het najaar van 2006.

Doel van het Periodiek Onderzoek Regelovertreding Sociale Zekerheid (POROSZ) is een bijdrage te leveren aan:

- de onderbouwing van beslissingen over de bestrijding en preventie van regelovertreding (beleidsontwikkeling en -voorbereiding);
- de beoordeling van de effectiviteit van het handhavingsbeleid (monitoring en evaluatie).

0.5. De opzet en het verloop van het veldwerk

Net als de eerdere metingen is ook POROSZ-3 uitgevoerd aan de hand van grootschalige surveys onder uitkeringsgerechtigden. De eerste meting (POROSZ-1) bestond uit (kostbare) *face-to-face* gesprekken bij de respondenten thuis. Voor de tweede en derde meting is gekozen voor benadering via TNS NIPObase CASI. Dit is een zogenaamde *accesspool* van respondenten (huishoudens) die vragenlijsten via een modemverbinding ontvangen en ingevuld weer terugzenden aan het TNS-NIPO. De access pool is representatief op de binnen onderzoek gebruikelijke achtergrondkenmerken. In 2006 is op advies van een evaluatie-onderzoek voor een andere benadering gekozen. Het CBS heeft een steekproef aangeleverd uit het register van uitkeringsgerechtigden. De uitkeringsgerechtigden in deze landelijke steekproef zijn schriftelijk benaderd door het interviewbureau met het verzoek een enquête in te vullen via internet, of, wanneer zij dat niet wilden of konden, een face to face interview te laten afnemen, waarbij ook gebruikt werd gemaakt van een computergestuurde vragenlijst.

0.6. Methoden van onderzoek en uitvoering

In het onderzoek is gebruik gemaakt van twee bijzondere onderzoeksinstrumenten:

- De vraagtechniek *Randomized response* is ingezet om te komen tot schattingen van de werkelijke omvang van verschillende vormen van regelovertreding. De methode is speciaal ontwikkeld om met grotere betrouwbaarheid uitspraken te doen over onderwerpen waarover een deel van de respondenten het moeilijk vindt om openheid van zaken te geven.
- De *Tafel van Elf* is gebruikt voor het bepalen van de kennis en houding van de doelgroep ten aanzien van de regels en hun handhaving, en het inschatten van risico's voor handhaving van de regels. De Tafel van Elf (afgekort tot T11) is een veelgebruikt model voor de analyse van motieven om wetten al dan niet na te leven.

1. GESCHATTE OMVANG VAN REGELOVERTREDING IN DE WAO, WW EN WWB

Tabel 1 geeft de geschatte omvang van regelovertrading voor de WAO, WW en ABW/WWB voor vier onderzoeken: 2000, 2002, 2004 en 2006. Niet alle regels konden bij elke uitkering worden meegenomen in het onderzoek. Een liggend streepje in tabel 1 wil zeggen dat deze regel niet van toepassing is voor de betreffende uitkeringsvorm of dat er geen vraag over is gesteld.

De (significante) verschillen in overtrading tussen de jaren zijn aangegeven in de tabel.

De percentages voor de verschillende overtradingen in de tabel kunnen niet opgeteld worden tot een algemene maat voor overtrading van meerdere regels. Vanuit beleidmatig oogpunt is het wenselijk om voor *groepen* regels een maat voor de naleving vast te stellen. Om die maat te vinden is een schattingsmethode ontwikkeld. De resultaten van toepassing van deze methode worden besproken in paragraaf 1.6 van deze rapportage.

De belangrijkste uitkomsten van de vierde meting van het periodiek onderzoek naar regelovertrading in de sociale zekerheid zijn in de navolgende paragrafen samengevat. Bij de beoordeling van deze resultaten moet rekening worden gehouden met de beperkte representativiteit van de uitkomsten. Dit houdt verband met het feit dat de gegevensverzameling in 2006 op een duidelijk andere manier is verlopen dan eerdere jaren. Anders dan toen is een landelijke steekproef van uitkeringsgerechtigden rechtstreeks benaderd en gevraagd aan een onderzoek via internet deel te nemen. In 2002 en 2004 werd daarentegen van bestaande (en representatief samengestelde) internetpanels gebruikt gemaakt. Hoewel de responspercentages voor beide benaderingen moeilijk zijn te vergelijken, hebben de onderzoekers toch de indruk dat de respons voor het onderzoek in 2006 minder representatief is dan in eerdere jaren. Voor de WAO en WWB werd een respons van 18% gerealiseerd, voor de WW 26%. Responspercentages in deze orde van grootte geven een groter risico van selectieve non-respons. Daarnaast is het mogelijk dat een groter aantal respondenten aan het onderzoek heeft deelgenomen, dat minder vertrouwd is met enquêtes en daarom minder vertrouwen heeft in de waarborgen van anonimiteit die zijn geboden en de vragen naar overtrading minder naar waarheid heeft beantwoord. Een vergelijking met de uitkomsten van eerdere onderzoeken levert daarom mogelijk een vertekend beeld op. Op deze kwestie wordt nader ingegaan in navolgende paragraaf 1.5 en bij de methodologische verantwoording op pagina 33.

Tabel 1 | Geschatte omvang van overtreding voor WAO, WW en ABW/ WWB, 2000, 2002, 2004 en 2006

	WAO					WW					ABW		WWB		
	2000	2002	2004	2006		2000	2002	2004	2006		2000	2002	2004	2006	
<i>Regels mbt inlichtingen over:</i>															
<i>Inkomsten uit arbeid</i>															
<i>(afgelopen 12 maanden wel eens)</i>															
	%	%	%	%		%	%	%	%		%	%	%	%	
o Kleinere klusjes voor geldelijke vergoeding	26	21	18	13	*1,3,4,5,6	23	16	22	14	*1,2,4,6	30	25	28	14	*4,5,6
o Zwart werk naast uitkering	15	11	6	3	*2,3,5,6	13	12	11	5	*4,5,6	17	15	13	6	*4,5,6
<i>Medeverkingsverplichtingen</i>															
<i>(afgelopen 12 maanden wel eens)</i>															
o Langer dan 4 weken op vakantie zonder toestemming	-	-	-	-		7	2	3	0	*4,5,6					
o Passend werk afwijzen	-	-	-	-		19	12	12	9	*1,3,6	20	18	12	4	*4,5,6
o Langere tijd weinig solliciteren	-	-	-	-		31	24	25	20	*1,3,4,5,6	49	40	43	29	*4,6
o Vrijwilligerswerk zonder toestemming	-	-	-	-		20	29	26	7	*1,4,5,6					
o Alleen 'pro forma' solliciteren	-	-	-	-		-	-	-	26		-	-	-	4	
<i>Informatieve verplichtingen mbt:</i>															
o Inkomsten naast uitkering (bv. alimentatie, studiebeurs) (afgelopen 12 maanden wel eens)	-	-	-	-		-	-	-	-		13	12	8	10	
o Vermogen (spaarrekeningen, waardepapieren, etc.)	-	-	-	-		-	-	-	-		12	10	7	7	*6
o Waardevolle bezittingen	-	-	-	-		-	-	-	-		8	3	6	5	*5
o Woonsituatie, samenstelling huishouden	-	-	-	-		-	-	-	-		6	5	6	3	
<i>Inlichtingen mbt gezondheids-situatie</i>															
o Medische diagnose afname arbeidsongeschiktheid niet doorgegeven	10	5	6	6	*1,6	-	-	-	-		-	-	-	-	
o Ziekter voorgedaan tijdens controle	12	5	7	1	*1,5,6	-	-	-	-		-	-	-	-	
o Zelf bij werk bemerkt herstel van arbeidsongeschiktheid niet doorgegeven	16	10	14	3	*1,4,5,6	-	-	-	-		-	-	-	-	
o In staat meer te werken zonder dit door te geven	26	17	12	5	*1,3,4,5,6	-	-	-	-		-	-	-	-	
<i>Verplichtingen mbt re-integratie</i>															
o Niet opdagen bij afspraak (afgelopen 12 maanden wel eens)	-	-	-	0		-	-	-	0		-	-	-	11	
o Geen actieve opstelling	-	-	-	17		-	-	-	11		-	-	-	9	

* = significant verschil op 5%-niveau.

1 = verschil 2000 – 2002; 2 = verschil 2002 – 2004; 3 = verschil 2000 – 2004; 4 = verschil 2006 – 2004; 5 = verschil 2006 – 2002; 6 = verschil 2006 – 2000. De verschillen tussen de jaren 2002 en 2000 zijn mogelijk (deels) te verklaren door een verandering in de Randomized response methode. De verschillen tussen 2006 en eerdere jaren zijn mogelijk te verklaren door een andere benadering van respondenten.

1.1. Omvang overtredingen vergeleken tussen WAO, WW en WWB

Om een beeld te krijgen van de cijfers, bespreken we in deze paragraaf de percentages overtreders van de verschillende regels zonder te letten op eventuele statistische significantie van de verschillen. Het doen van klusjes voor of via bekenden, zonder de bijverdiensten op te geven bij de uitkeringsinstantie is in alle drie de regelingen nog steeds de meest voorkomende overtreding van de plicht inlichtingen te geven over inkomsten uit arbeid. Het verschil tussen klusjes voor een financiële vergoeding voor vrienden en bekenden en zwart werk is niet scherp te maken. De ene uitkeringsgerechtigde kan arbeid waarvoor geld ontvangen is zonder dit aan de sociale dienst door te geven typeren als 'zwart werk', terwijl de ander dezelfde situatie beschouwt als een 'klein klusje tegen een geldelijke vergoeding'. De percentages voor 'zwart werk' en 'klusjes' kunnen niet zonder meer bij elkaar worden opgeteld om zo te komen tot één algemene maat voor overtreding van de regels voor het rapporteren van inkomen uit arbeid. Die algemene maat is alleen te verkrijgen met aparte analyses (hierover wordt in paragraaf 1.6 gerapporteerd).

De verschillen tussen de regelingen in het deel respondenten dat wel eens klust of zwart werkt, zijn in 2006 minder groot dan in eerdere jaren. Deze overtredingen komen nog steeds het minst voor onder WAO-ers. Van hen geeft 13% toe in de afgelopen twaalf maanden wel eens een klusje voor een vergoeding te hebben gedaan, zonder dit aan de UWV door te geven, tegen 14% in de WWB en WW. Het percentage WAO-ers dat in het afgelopen jaar wel eens zwart heeft gewerkt, bedraagt 3% tegen respectievelijk 5% en 6% in de WW en WWB.

De vraag naar de zogenaamde 'witte fraude' is in 2000 en 2002 beperkt tot het hebben van een baan of uitzendwerk naast de uitkering, zonder dat de uitkeringsinstantie er van op de hoogte is gebracht. De term 'witte fraude' duidt niet zozeer op het gedrag van de overtreder, als op de wijze waarop overtredingen van de inlichtingenplicht (opgave van inkomsten) door de uitvoeringsinstanties wordt geconstateerd (door bestandsvergelijking, bijvoorbeeld met de Belastingdienst). Om die reden is sinds 2004 geen vraag meer naar deze overtreding opgenomen.

De verplichting 'voldoende te solliciteren' wordt in de WWB minder goed nageleefd dan in de WW. Opmerkelijk is dat het 'pro forma' solliciteren in de WW juist vaker voorkomt: 26% van de WW-ers tegen slechts 4% van de WWB-ers geeft toe in de afgelopen 12 maanden wel eens gesolliciteerd te hebben alleen maar om aan de sollicitatieplicht te voldoen en er daarbij bewust voor gezorgd te hebben dat men niet werd aangenomen (bijvoorbeeld door een slechte brief te schrijven of niet het beste beentje voor te zetten tijdens het sollicitatiegesprek). Het betreft een vraag die in 2006 voor het eerst is gesteld.

Het afwijzen van passend werk komt in beide regelingen in 2006 nog minder voor dan het te weinig solliciteren. Dit heeft waarschijnlijk te maken met het feit dat de eerste overtreding een aanbod van passend werk veronderstelt en de tweede alleen het nalaten van een initiatief door de uitkeringsgerechtigde.

Vragen over het nakomen van beide verplichtingen zijn alleen voorgelegd aan uitkeringsgerechtigden met een sollicitatieplicht.

In 2006 zijn ook vragen gesteld over het naleven van verplichtingen met betrekking tot re-integratie. Het gaat om de volgende twee vragen:

- Het gebeurt wel eens dat mensen een afspraak over hun re-integratie afzeggen omdat ze geen zin hebben. Het komt ook voor dat mensen helemaal niet komen opdagen bij hun afspraak. Heeft u dit de afgelopen 12 maanden wel eens gedaan? (ja/ nee)

- Als u hulp en begeleiding krijgt bij het vinden van nieuw werk, is het ook belangrijk dat u zich zelf ook goed inzet. Werkt u actief mee aan uw re-integratie? (ja/ nee)

Deze vragen zijn alleen gesteld aan respondenten die verplichtingen inzake een re-integratietraject hebben (gehad)¹.

Het op onterechte gronden afzeggen of het niet nakomen van een afspraak in verband met een re-integratietraject komt onder WAO-ers en WW-ers volgens de uitkomsten van dit onderzoek (vrijwel) niet voor. Het ontbreken van een actieve opstelling is daarentegen wel een probleem: 17% van de WAO-ers en 11% van de WW-ers zegt zich in het afgelopen jaar naar eigen idee te weinig actief te hebben meegewerkt aan hun re-integratie. Onder WWB-ers liggen de verhoudingen inzake re-integratie iets anders: 11% van hen zegt in de afgelopen maanden wel eens een afspraak niet te zijn nagekomen of op oneigenlijke gronden te hebben afgezegd en 9% geeft aan onvoldoende mee te werken aan de eigen re-integratie.

1.2. Omvang overtreding in de WAO

De overtredingen die het meest worden begaan in de WAO (meer dan 10% overtreders) zijn in 2006 (in volgorde van tabel 1):

- het doen van kleinere klusjes voor een geldelijke vergoeding voor of via bekenden zonder dat door te geven aan de uitkeringsinstantie (13%);
- Het niet actief meewerken aan re-integratie (17%)

De overige regels worden door minder dan 10% van de WAO-ers overtreden. Verder geeft 3% van de WAO-ers aan in het afgelopen jaar wel eens zwart te hebben gewerkt.

Het niet doorgeven van een gunstige medische diagnose van een afname van de arbeidsongeschiktheid is nu met 6% overtreders de belangrijkste overtreding van de verplichtingen met betrekking tot het rapporteren van de gezondheidstoestand van WAO-ers.

1.3. Omvang overtreding in de WW

De meest voorkomende overtredingen voor de WW in 2006 (meer dan 10% overtreders) zijn (in volgorde van tabel 1):

- Het verrichten van kleinere klusjes voor een geldelijke vergoeding zonder dat door te geven aan de uitkeringsinstantie (14%);
- Het langere tijd bewust weinig solliciteren (20% overtreders);
- Het onvoldoende serieus en alleen 'pro forma' solliciteren met 26% overtreders
- Onvoldoende actieve medewerking aan re-integratie (11%).

5% van de WW-ers geeft nog toe in het afgelopen jaar zwart te hebben gewerkt. Het afwijzen van een passende baan blijft net onder de 10% (9% overtreders in de afgelopen 12 maanden).

¹ De volgende selectievragen zijn gesteld:

- voor de WAO: Heeft u in de afgelopen 12 maanden van het UWV of een gespecialiseerd re-integratiebedrijf hulp of begeleiding gehad om uw kansen op werk te vergroten?
 - voor de WW: Als u een WW-uitkering heeft bent u dan verplicht om te solliciteren (sollicitatiebrief schrijven, werkgevers bezoeken etc.)?
 - voor de WWB: Heeft u in de afgelopen 12 maanden van de Sociale Dienst hulp of begeleiding gehad voor het vinden van werk?
- De selectievragen zijn abusievelijk pas na de eerste dag veldwerk geactiveerd, waardoor de vraag in de WWB ten onrechte aan 179 respondenten niet is voorgelegd.

1.4. Omvang overtreding in de WWB

In 2006 zijn de meest voorkomende overtredingen voor de WWB (meer dan 10% overtreders; in volgorde van tabel 1):

- het doen van kleinere klusjes voor een geldelijke vergoeding voor of via bekenden zonder dat door te geven aan uitkeringsinstantie: 14% van de WWB-ers geeft aan in het afgelopen jaar wel eens tegen betaling te hebben geklust, zonder dit aan de uitkeringsinstantie door te geven;
- bewust langere tijd niet of weinig solliciteren (29% overtreders)
- het niet opgeven van inkomsten genoten naast de uitkering, anders dan uit arbeid, bijvoorbeeld alimentatie, met 10% overtreders
- het niet nakomen of op onheuse gronden afzeggen van een afspraak over re-integratie inspanningen (11% overtreders).

1.5. Verschillen in overtreding tussen jaren

Het afnemen van het percentage overtreders over een brede linie is opvallend. Verderop in deze paragraaf geven we een overzicht van de verschillen met eerdere jaren. De verminderingen van (de zelf verklaarde) overtreding is niet eenvoudig te verklaren. Er is al op gewezen dat verschillen in uitkomsten van het onderzoek van 2006 en eerdere onderzoeken voorzichtig geïnterpreteerd moeten worden. De dataverzameling is in 2006 op een duidelijk andere manier verlopen dan in eerdere jaren. Dit heeft geleid tot responspercentages die een groter risico van selectieve non-respons met zich meebrengen. Dat wil zeggen dat de kans aanwezig is dat juist groepen respondenten die meer overtreden, in mindere mate aan het onderzoek hebben deelgenomen. Verder heeft als gevolg van de andere benadering mogelijk een groter aantal respondenten aan het onderzoek deelgenomen, dat minder vertrouwd is met enquêtes en daarom minder vertrouwen heeft in de waarborgen van anonimiteit die zijn geboden en de vragen naar overtreding minder naar waarheid heeft beantwoord. De resultaten van het onderzoek geven aanwijzingen dat de respondenten de regels van de randomized response minder nauwgezet hebben gevolgd dan in eerdere jaren. Niettemin heeft zich de afgelopen jaren een aantal ontwikkelingen voorgedaan en zijn maatregelen getroffen die geleid kunnen hebben tot afname van overtreding. Te noemen zijn:

- een activerender stelsel door onder meer een kortere duur voor de WW-uitkering en een strengere keuring voor de WAO. Daardoor is 43% van de uitkeringen verlaagd of beëindigd. De WW vertoont over de hele linie een toegenomen nalevingsniveau voor de verplichtingen rondom het solliciteren naar - en accepteren van werk. Het is aannemelijk dat dit (voor een deel) is toe te schrijven aan de introductie van de re-integratiecoach en de persoonlijke begeleiding van cliënten. Men is in veel mindere mate anoniem en wordt veel sneller en directer aangesproken op zijn gedrag; de controlebeleving is hierdoor toegenomen.
- Sinds medio 2005 is de conjunctuur verbeterd, waardoor de kansen van uitkeringsgerechtigden op een reguliere baan weer toenemen.
- Verminderd aanbod van laaggeschoold en onregelmatig werk waardoor kansen op zwart werk afnemen.
- Verdringing van zwartwerkers met uitkering door illegalen en door migranten uit MOE landen. Dit speelt juist in de traditionele sectoren van zwartwerk, dat wil zeggen aan de onderkant van de arbeidsmarkt die voor een deel van de uitkeringspopulatie toegankelijk was.
- Bovenstaande ontwikkelingen leiden ook tot een 'verduurzaming' van het resterende WAO bestand en WW bestand. In de WAO is vooral sprake van vergrijzing en het achterblijven van de 'harde kern' van arbeidsongeschikten. Verbetering van gezondheid of de arbeidsgeschiktheid zijn daardoor minder aan de orde en kansen op werk (regulier of zwart) nemen af. In de WW blijft vooral een kansarme kern van laagopgeleiden achter, die ook minder kansen heeft op (zwart) werk.

- Met de invoering van de WWB per 1 januari 2004 zijn de gemeenten beleidsmatig en financieel verantwoordelijk voor de uitvoering van de WWB. Het eigen financiële belang heeft een extra impuls gegeven om adequaat(er) en effectiever te gaan handhaven. Gelijktijdig met de invoering van de WWB is ook het concept Hoogwaardig Handhaven (vroegtijdig informeren, optimaliseren dienstverlening, controle op maat, daadwerkelijk sanctioneren) bij gemeenten opgepakt en geïmplementeerd. Daarmee zijn diverse instrumenten ingezet om zowel preventief en repressief te gaan handhaven.

In vergelijking met de eerdere onderzoeken zijn alle overtredingen in de WAO significant in belang afgenomen. Het betreft:

- Het aantal WAO-ers dat toegeeft kleinere klusjes voor een geldelijke vergoeding te doen is lager dan in alle voorgaande jaren
- Het zwart werken is afgenomen ten opzichte van 2002 en 2000
- Het niet doorgeven van een positieve medische diagnose is afgenomen ten opzichte van het jaar 2000
- Het zich tijdens een controle zeker voordoen dan men werkelijk is, is afgenomen ten opzichte van de jaren 2002 en 2000
- Het niet doorgeven van een zelf bemerkt herstel en zich in staat voelen om meer te werken zonder dit te melden is ten opzichte van alle voorgaande jaren afgenomen.

Ook in de WW zijn alle overtredingen in vergelijking met een of meer voorgaande jaren significant in belang afgenomen. Het gaat om:

- Het doen van klusjes voor een geldelijke vergoeding is afgenomen ten opzichte van de situatie in 2004 en 2000
- Zwart werk komt minder voor dan in alle voorgaande jaren
- Hetzelfde geldt voor het langer dan vier weken op vakantie gaan en het doen van vrijwilligerswerk, beide zonder toestemming of medeweten van UWV, en voor het bewust weinig solliciteren naar nieuw werk
- Het afwijzen van een passende baan is afgenomen ten opzichte van de situatie in 2000.

Zes van de acht overtredingen voor de WWB die in eerdere jaren zijn onderzocht zijn in belang afgenomen. Het zijn:

- Het doen van kleinere klusjes voor een vergoeding, zwart werk en het afwijzen van passend werk komen minder voor dan in 2004, 2002 en 2000
- Het bewust weinig solliciteren is afgenomen ten opzichte van 2004 en 2000
- Het niet (volledig) rapporteren van vermogen komt minder voor dan in 2000
- Het niet (volledig) rapporteren van waardevolle bezittingen komt minder voor dan in 2002.

1.6. Naleving van groepen regels

Vanuit beleidsmatig oogpunt is het wenselijk om de naleving van groepen samenhangende regels vast te stellen. Naleving is hier gedefinieerd als het percentage respondenten dat geen enkele regel uit de onderzochte groep regels overtreedt. De schatting van dit percentage is mogelijk met een speciaal ontwikkeld model. Toepassing van het model leidt tot een betrouwbare schatting van het nalevingsniveau per wet.

De nalevingsmaten voor de verschillende groepen regels voor de jaren 2002 – 2006 staan in Tabel 2. Per groep regelovertradingen worden de volgende schattingen gepresenteerd:

- het nalevingspercentage voor de groep regels; bijvoorbeeld, voor WAO, inkomen uit arbeid, is dit in 2006 87%. Dit wil zeggen dat 87% van de WAO-ers geen enkele van de regels met betrekking tot het

rapporteren van inkomen uit arbeid overtreedt en $100 - 87 = 13$ % van de respondenten minimaal een van die regels overtreedt.

- het 95-% betrouwbaarheidsinterval. Bijvoorbeeld, voor de schatting van 87 % voor de WAO, regels met betrekking tot het rapporteren van inkomen uit arbeid, is het betrouwbaarheidsinterval 82 – 92%.

Er zijn nalevingsmaten geschat voor de volgende groepen regels:

- 1) WAO: regels met betrekking tot het rapporteren van *inkomen uit arbeid*, d.w.z. de regels met betrekking tot:
 - a) Kleinere klusjes voor geldelijke vergoeding
 - b) Baan of uitzendwerk naast uitkering²
 - c) Zwart werk naast uitkering
- 2) WAO: regels met betrekking tot het rapporteren van de *gezondheidstoestand*, d.w.z. de regels met betrekking tot:
 - a) Medische diagnose afname arbeidsongeschiktheid niet doorgegeven
 - b) Zieker voorgedaan tijdens controle
 - c) Zelf bij werk bemerkt herstel van arbeidsgeschiktheid niet doorgegeven
 - d) In staat meer te werken zonder dit door te geven
- 3) WW: regels met betrekking tot het rapporteren van *inkomen uit arbeid*, d.w.z. de regels met betrekking tot:
 - a) Kleinere klusjes voor geldelijke vergoeding
 - b) Baan of uitzendwerk naast uitkering²
 - c) Zwart werk naast uitkering
- 4) WW: *medewerkingsverplichtingen*, d.w.z. de regels met betrekking tot:
 - a) Passend werk afwijzen
 - b) Weinig solliciteren
 - c) Serieus solliciteren (nieuw in 2006)
- 5) WWB: regels met betrekking tot rapporteren van *inkomen uit arbeid*, d.w.z. de regels met betrekking tot:
 - a) Kleinere klusjes voor geldelijke vergoeding
 - b) Baan of uitzendwerk naast uitkering²
 - c) Zwart werk naast uitkering
- 6) WWB: regels met betrekking tot rapporteren van *inkomen* (uit arbeid en andere bronnen), d.w.z. de regels met betrekking tot:
 - a) Kleinere klusjes voor geldelijke vergoeding
 - b) Baan of uitzendwerk naast uitkering
 - c) Zwart werk naast uitkering
 - d) Inkomsten naast uitkering

De maat voor de naleving van de medewerkingsverplichtingen in de WW bevat in 2006 een extra verplichting, namelijk de verplichting om serieus te solliciteren en niet alleen 'pro forma' om aan de sollicitatieplicht te voldoen. Het betreft een vraag die in 2006 voor het eerst is gesteld. Het moeten naleven van een extra regel betekent een extra kans op een overtreding. Bij gelijkblijvende overtreding van de andere twee regels, is dus een lagere naleving mogelijk.

² De vraag naar het hebben van een baan of uitzendwerk naast de uitkering wordt sinds 2004 niet meer gesteld. Voor hoe daar bij het schatten van de nalevingsmaten is omgegaan, zie appendix 3.

Tabel 2/ Nalevingsmaten 2002 - 2006

			2002		2004		2006	
			%	95%-interval	%	95%-interval	%	95%-interval
<i>WAO</i>								
Inkomen uit arbeid	Computer assisted personal interviewing		77	71 – 82	81	74 – 87	87	82 – 92
	Face-to-face		77	69 – 83				
Gezondheid			77	71 – 83	78	70 – 88	91	84 – 98
Re-integratie							84	72 – 95
<i>WW</i>								
Inkomen uit arbeid			80	74 – 86	75	68 – 81	86	82 – 90
Medewerkingsverplichtingen			69	63 – 74	66	60 – 71	63	56 – 70
Re-integratie							89	85 – 93
<i>ABW/ WWB</i>								
Inkomen uit arbeid			72	64 – 79	74	64 – 77	85	81 – 90
Inkomen			67	59 – 78	71	64 – 77	84	78 – 90
Re-integratie							81	72 – 89

N.B.: In tegenstelling tot de voorgaande jaren, zijn de betrouwbaarheidsintervallen voor de nalevingsmaten niet met de bootstrapmethoden bepaald maar met behulp van theoretische standaardfouten, die kleiner betrouwbaarheidsintervallen opleveren dan de bootstrapmethode. De reden om van de bootstrapmethode af te stappen was dat er geregeld numerieke problemen ontstonden bij toepassing op de voorliggende data.

2. KENNIS EN HOUDING REGELS EN HANDHAVING: T11-RISICOPROFIELEN

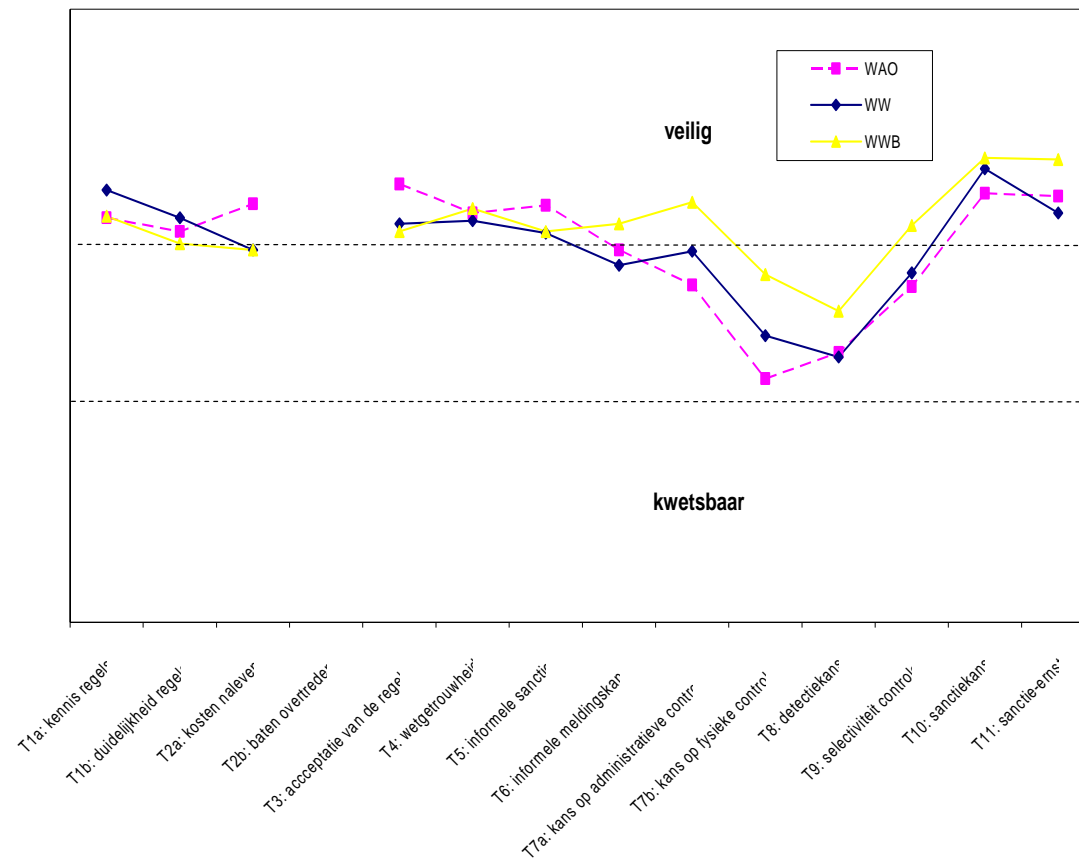
We hebben de T11 gebruikt om inzicht te verkrijgen in de achtergronden van overtreding en naleving. De T11 onderscheidt elf factoren of ‘dimensies’ bestaande uit kennisdimensies (bekendheid met en duidelijkheid van de regels), dimensies van spontane naleving (kosten en baten van naleving en overtreding, acceptatie van de regels, wetgetrouwheid, ervaren sociale controle), controledimensies (controlekans, detectiekans, selectiviteit of trefzekerheid van de controle) en sanctiedimensies (sanctiekans, ernst van de sanctie)³. In dit hoofdstuk presenteren we de gemiddelde scores op de T11-vragen aan de hand van zogenaamde ‘risicoprofielen’. De profielen geven in een oogopslag weer welke sterke en zwakke kanten regels kennen in het licht van naleving. De waarden worden verdeeld in ‘kwetsbare’ waarden, waarden in een middengebied en ‘veilige’ waarden. ‘Kwetsbaar’ zijn T11-dimensies met een lage score. Daarvan wordt verondersteld dat deze eerder bijdragen tot overtreding van de regels. Een hoge score wordt verondersteld te leiden tot naleving. In het middengebied is het resultaat onbeslist. De profielen geven uiteraard geen voorspelling of er daadwerkelijk zal worden overtreden of nageleefd.

2.1. Vergelijking van de profielen voor de drie wetten

De verschillen tussen de T11-risicoprofielen van de drie wetten zijn niet uitgesproken groot en de profielen komen in grote lijnen met elkaar overeen (zie T11-risicoprofielen 2006 WAO, WW en WWB hier beneden).

³ Baten van overtreding (T2b) is in 2006 abusievelijk niet gemeten.

T11-risicoprofielen 2006 WAO, WW en WWB
(gebaseerd op gemiddelde scores op T11-vragen)

Voor de controledimensies kennen waarden in het middengebied van het risicoprofiel. Deze zijn dus vanuit de optiek van naleving de meest 'kwetsbare' dimensies. De volgende controledimensies behoren in 2006 bij alle drie de wetten tot het middengebied:

- o de kans op een fysieke controle (T7b)
- o de detectiekans (T8).

Voor de WAO en WW behoren in 2006 ook nog de volgende controledimensies tot het middengebied:

- o de kans om verklikt te worden (T6)
- o de kans op een administratieve controle (T7a)
- o de selectiviteit van controle (T9), zijnde de kans bij controle een overtreding te constateren.

De sanctiedimensies, kans op een sanctie (T10) en ernst van sancties (T11) verkeren voor alle drie de wetten in het 'veilige' gebied van het T11-risicoprofiel.

De dimensies van kennis en van spontane naleving die ook eerst en vooral als kenmerken van de uitkeringsgerechtigden zijn te beschouwen (T1 – T5) bevinden zich vooral in het 'veilige' gebied. Een uitzondering vormen de kosten van naleven, of de moeite die het kost om de regels na te leven (T2a), een dimensie die zich voor WW-ers en WWB-ers op het randje van het middengebied bevindt.

Er zijn ook enige interessante verschillen in nuances aan te wijzen. WW-ers kennen zich zelf de meeste kennis van de uitkeringsregels toe (T1a), terwijl WAO-ers de regels het meest als acceptabel en redelijk (T3) beschouwen. De WAO is verder als iets 'veiliger' te beoordelen voor:

- o de door de uitkeringsgerechtigden laag geachte kosten van naleving (T2a)
- o de zorg om de reactie op overtreding door hun omgeving (T5)

De visie van WAO-ers op handhaving (de controle- en sanctiedimensies, met name de dimensies 7a, 7b, 9 en 10) is juist niet 'veiliger' dan voor de andere wetten.

De WWB heeft bijna een gespiegeld profiel. Daar zijn juist de 'spontane nalevingdimensies' iets minder 'veilig' en iets meer opgenomen in het 'middengebied', terwijl de perceptie van de effectiviteit van de handhaving iets meer in het 'veilige' gebied is te vinden. Over het algemeen zijn WWB-ers tot de 'veiliger' groep te rekenen voor wat betreft de handhavingdimensies, de dimensies van controle en straf. Wanneer we de verschillen sterk aanzetten, kunnen we stellen dat WAO-ers meer een '(spontaan) nalevingprofiel' hebben dan de WWB-ers die op hun beurt meer een 'handhavingprofiel' hebben. WWB-ers voelen zich meer en beter gecontroleerd dan WAO-ers en WW-ers.

De T11-profielen van de drie wetten zijn in 2006 in vergelijking met voorgaande jaren verschoven in 'veilige' richting. Die verschuiving doet zich vooral voor bij de controle- en sanctiedimensies, de trouw aan de wet en het oordeel van de omgeving over overtreding (T5 en 6, T7, 8, 9, 10 en T11). De verschuiving bij de controledimensies stemt overeen met de ontwikkeling die wordt gesignaleerd in de uitvoering. Uitkeringsgerechtigden zouden zich meer bewust zijn van controles (zie paragraaf 1.5 boven).

2.2. WAO

WAO-ers hebben in 2006 voor een belangrijk deel van de T11 'veiliger' antwoorden gegeven dan in eerdere jaren. Dit is bij met name het geval bij de T4 (verklaarde trouw aan de wet) en T5 (de veroordeling van overtreding door de sociale omgeving), T6 (de angst om te worden verklikt), T7b (de kans op een fysieke controle), de T8 (detectiekans), T9 (selectiviteit van de controle) en de sanctiedimensies T10 en T11.

Alle geconstateerde verschuivingen zijn klein, dat wil zeggen het zijn verschuivingen van maximaal enige tienden van punten op de vijfpuntsschaal. Ze zijn echter wel significant op 5%-niveau.

De WAO heeft in 2006 geen 'kwetsbare' dimensies, maar de volgende dimensies bevinden zich in het middengebied van het risicoprofiel en zijn daarom het minst 'veilig' te noemen:

- o de vrees te worden verklikt (T6, informele meldingskans)
- o de kans op een administratieve controle (T7a)
- o de kans op een fysieke controle (T7b)
- o de kans op ontdekking van een overtreding (T8, detectiekans)
- o de selectiviteit van de controles, of de kans dat bij controle ook een overtreding geconstateerd kan worden (T9).

De dimensies van kennis, spontane naleving en van sanctie (T1a, 1b, 2a, T3, T4, T5, T10 en T11) behoren in 2006 alle tot het 'veilige' gebied.

2.3. WW

Ook de respondenten in de WW geven in 2006 op een belangrijk deel van de T11-vragen 'veiliger' antwoorden dan in eerdere jaren. Dit geldt voor de T4 (verklaarde trouw aan de wet) en T5 (reactie van de omgeving) en verder voor de controle- en sanctiedimensies vanaf T7b (kans op fysieke controle).

De WW kent volgens de T11-systematiek in 2006 géén 'kwetsbare' dimensie. De minst 'veilige' dimensies zijn de dimensies die zich in het middengebied van het risicoprofiel bevinden, te weten de als laag ingeschatte kans op een fysiek controle (T7b), de gering geachte kans dat overtreding wordt ontdekt (detectiekans, T8) en de geringe doeltreffendheid van controles (selectiviteit controles, T9).

De volgende dimensies behoren (bijna) tot het veilige gebied van het risicoprofiel:

- De kennisdimensies (T1a, kennis - en T1b, duidelijkheid van de regels),
- De beperkt geachte kosten van naleven
- de acceptatie van de regels (T3)
- de trouw aan de wet (T4)
- de afkeuring van overtreding door de omgeving (T5)
- de vrees te worden verklikt (T6)
- de inschatting van de kans op een administratieve controle (T7a)
- en de beide sanctiedimensies, de inschatting van de kans op een sanctie bij constatering van een overtreding (T10) en van de ernst van zo'n sanctie (T11).

Alle veranderingen van de T11-resultaten tussen 2006 en eerdere jaren zijn klein, maar wel significant.

2.4. WWB

WWB-ers gaven in 2006 'veiliger' antwoorden dan in eerdere jaren. Dit geldt voor alle dimensies vanaf de verklaarde trouw aan de wet (T4) met uitzondering van de vrees te worden verklikt (T6, informele meldingskans). De verschuiving naar het 'veiliger' gebied betreft dus vooral de controle- en sanctiedimensies.

Ook in 2006 geeft de WWB net als in voorgaande jaren géén 'kwetsbare' dimensie te zien. De minst 'veilige' dimensies zijn de dimensies die tot het middengebied van het risicoprofiel behoren. Voor 2006 zijn dit alleen:

- de laag ingeschatte kans dat de uitkeringsinstantie bij de uitkeringsgerechtigden komt controleren (kans op een fysieke controle, T7b)
- en de eveneens laag ingeschatte kans dat een overtreding wordt ontdekt (detectiekans, T8).

De overige dimensies zijn (betrekkelijk) veilig te noemen en behoren (bijna) tot het 'veilige' gebied van het profiel. Het betreft:

- de kennisdimensies (T1a, kennis - en T1b, duidelijkheid van de regels)
- de kosten van naleven (T2a)
- de acceptatie van de regels (T3)
- trouw aan de wet (T4)
- informele sanctie (T5)
- de zorg om bij overtreding te worden aangemeld of verklikt (T6)
- de kans op een administratieve controle (T7a)
- selectiviteit of trefzekerheid van de controles (T9)

- de sanctiedimensies kans op een sanctie (T10) en ernst van een sanctie (T11).

Hoewel er sprake is van statistisch significante verschillen tussen de T11-resultaten voor 2006 en de uitkomsten van eerdere onderzoeken, zijn ze net als in het geval van de andere twee regelingen erg klein, dat wil zeggen dat ze slechts een fractie bedragen van de waarden voor de verschillende T11-items.

3. ACHTERGRONDEN VAN VERGELIJKBARE OVERTREDINGEN

Een vergelijking van achtergronden van overtreding is alleen mogelijk voor de overtredingen van de regels met betrekking tot het rapporteren van inkomsten uit arbeid. De naleving van medewerkingsverplichtingen kan worden vergeleken voor de WW en de WWB.

De verbanden zijn op twee manieren geanalyseerd. Allereerst met logistische regressie. Deze analysetechniek is vooral geschikt om zogenaamde lineaire verbanden tussen overtreding en één andere variabele aan te tonen. We spreken dan over univariate (lineaire) verbanden. Bijvoorbeeld: hoe ouder iemand is, des te minder overtreedt hij de regels. Met een tweede techniek (Classification Trees, een SPSS-module) is ook gekeken naar niet-lineaire verbanden tussen overtreding en meerdere andere variabelen. Bijvoorbeeld ouderen met minder opleiding overtreden minder dan uitkeringsgerechtigden van middelbare leeftijd met meer opleiding.

Met Classification Trees zijn overtrederprofielen te maken; dat wil zeggen combinaties van kenmerken van groepen die veel overtreden. Dit gebeurt als volgt. De totale groep uitkeringsgerechtigden heeft een bepaald overtredingspercentage. Een speciaal statistisch programma zoekt naar een opsplitsing van deze totale groep in twee of meer deelgroepen. Deze deelgroepen worden zodanig geconstrueerd dat het verschil tussen hun overtredingspercentages zo groot mogelijk is⁴. Het programma Classification Trees presenteert zijn resultaten in de vorm van boomdiagrammen. Bij elke vertakking wordt een groep opgesplitst in (meestal twee) deelgroepen, indien deze deelgroepen significant van elkaar verschillen. Wij merken op dat dit niet betekent dat deelgroepen die afkomstig zijn van *verschillende* vertakkingen ook altijd significant van elkaar verschillen.

Er zijn profielen gemaakt met T11-variabelen en achtergrondkenmerken afzonderlijk. Bij de analyse van achtergrondkenmerken beperken wij ons tot objectieve kenmerken die bij de uitkeringsinstantie bekend (kunnen) zijn. Dit hoofdstuk behandelt alleen deze meer sociaal-economische profielen. De profielen kunnen bijvoorbeeld worden gebruikt om prioriteiten te stellen ten aanzien van handhaving en opsporing. De meer psychologische profielen met T11-variabelen komen aan bod in de rapportage over de afzonderlijke regelingen. Van de (univariate) verbanden vastgesteld met logistische regressie vermelden we vooral die verbanden die niet in de Classification Trees profielen terugkomen.

Op het eind van hoofdstuk 4 wordt een overzichtstabel gepresenteerd met daarin alle gevonden verbanden op een rij.

Voor zowel de analyses met logistische regressiemodellen als die met het programma Classification Trees (een SPSS-module) zijn de steekproeven van drie enquêtes, 2002, 2004 en 2006, samengenomen. Er zijn relaties onderzocht tussen enerzijds de onafhankelijke variabelen en anderzijds de *gemiddelde* percentages overtreding over de twee laatste enquêtes.

We hebben alleen gekeken naar verbanden die significant zijn op 5% niveau, omdat de steekproef van drie metingen tezamen hier voldoende groot voor is. Soms zijn er significante verbanden gevonden met een kenmerk van een zeer kleine groep. Verbanden die zijn gebaseerd op een groep die in de steekproef door minder dan ca. 5% respondenten is vertegenwoordigd, vermelden wij niet. Bij deze kleine aantallen is het moeilijker om het toeval uit te sluiten.

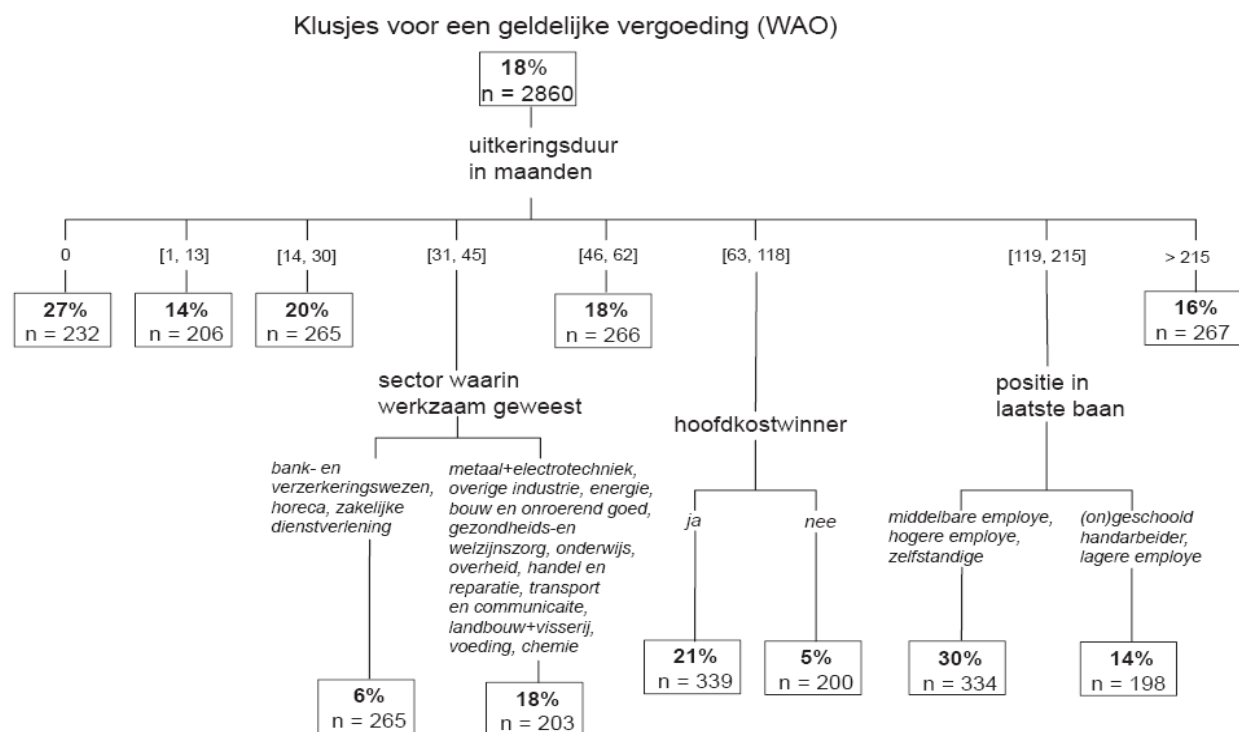
⁴ De analyses zijn uitgevoerd met een door ons voor Randomized response gemaakte aanpassing van het SPSS programma Classification Trees.

3.1. Klusjes voor een geldelijke vergoeding

Bij het doen van klusjes voor een bijverdienste zijn er tussen de drie regelingen enige overeenkomsten. Mannen in de WAO en WW doen meer klusjes. Hetzelfde geldt voor kostwinners en degenen die in hoofdzaak in de landbouw en visserij, de voedingsector en chemie hebben gewerkt. Opleiding speelt een rol bij het doen van klusjes door WW-ers en WWB-ers.

WAO

Met vier achtergrondkenmerken zijn voor deze overtreding elf deelgroepen te onderscheiden. Een eerste belangrijk onderscheid is te maken op grond van de uitkeringsduur. Daarmee zijn acht groepen te onderscheiden, waarvan er vijf een eigen overtredingspercentage hebben en drie verder zijn te onderscheiden met andere variabelen.

Uitkeringsduur

Het verband tussen uitkeringsduur en overtreding is niet lineair. Het hoogste percentage overtreders, 27%, is te vinden in de groep die nog maar kort een uitkering heeft (minder dan één maand⁵), terwijl de groep die tot een jaar in de uitkering (maximaal 13 maanden) zit, met 14% onder het gemiddelde percentage overtreders blijft. Met een uitkeringsduur tussen een jaar (13 maanden) en 30 maanden, is het percentage overtreders 20%, bij een uitkeringsduur tussen de 45 en 62 maanden 18% en bij zeer langdurige uitkeringen (meer dan 215 maanden) nog altijd 16%.

⁵ Dit zijn allemaal respondenten uit de jaren 2002 en 2004. In 2006 werd de steekproef beperkt tot personen die minimaal al drie maanden een uitkering hadden.

Uitkeringsduur en bedrijfstak

De groep met een uitkeringsduur tussen de 31 en 45 maanden is nader te onderscheiden op basis van de bedrijfstak waarin ze (overwegend) hebben gewerkt. Het doen van klusjes komt beduidend minder dan gemiddeld voor in het Bank- en verzekeringswezen, de Horeca en de Zakelijke diensverlening (6%). Een arbeidsverleden in de overige bedrijfstakken (Landbouw en visserij, Voeding, Chemie, Metaal en elektrotechniek, Overige industrie, Energie, de Bouw en ontroerend goed, de Handel en reparatie, Transport en communicatie, Gezondheids- en welzijnszorg, het Onderwijs en de Overheid) gaat gepaard met een percentage overtreders gelijk aan het gemiddelde voor de gehele WAO-populatie (18%).

Uitkeringsduur en positie in het huishouden

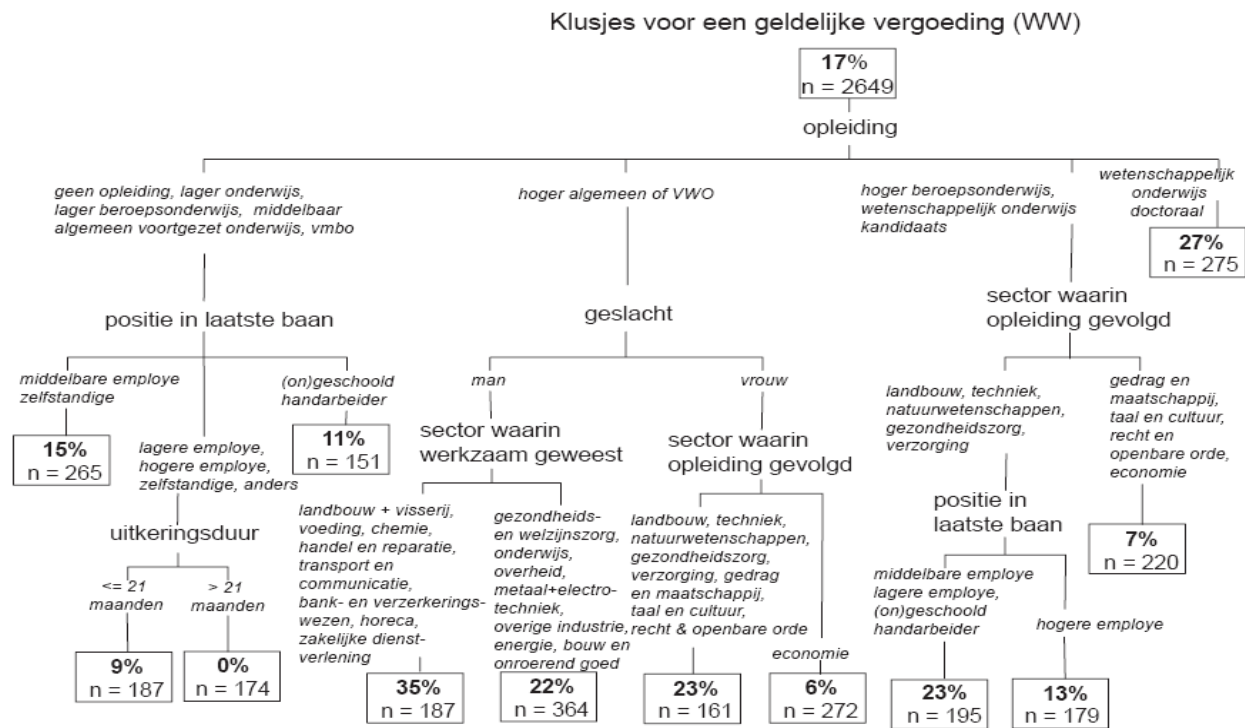
Wie tussen de 63 en 118 maanden in de WAO verblijft heeft een percentage overtreders afhankelijk van de positie die men inneemt in het huishouden. Hoofdkostwinners en alleenstaanden (= missing) overtreden meer. Het percentage overtreders voor deze groep bedraagt 21, tegen 5% overtreders voor de groep die geen hoofdkostwinner is.

Uitkeringsduur en functie bekleed voor uitkering

De groep met tussen de 118 en 215 maanden uitkering laat zich onderscheiden op grond van hun positie in hun laatste baan en bevat de deelgroep met het hoogste percentage overtreders in de populatie. De WAO-ers die een hogere of middelbare kantoorbaan (hoger employee, middelbare employee) hebben gehad, of als zelfstandige hebben gewerkt overtreden het meest: de groep bevat 30% overtreders. Ook degenen die deze vraag naar vorige functies hebben beantwoord, behoren tot deze groep. Handarbeiders en mensen die een lagere kantoorfunctie hebben bekleed, of 'andere' functie aangeven (niet gespecificeerd), hebben een lager dan gemiddeld percentage overtreders (14%).

WW

Met vijf achtergrondkenmerken zijn twaalf groepen te onderscheiden met een verschillend percentage overtreders.

Opleidingsniveau

Een eerste belangrijk kenmerk is het opleidingsniveau. Het hoogste percentage overtreders, te weten 27%, is te vinden binnen de groep met de hoogste opleiding (hoger dan hbo of wetenschappelijk kandidaats). De overige groepen zijn verder te onderscheiden met andere kenmerken.

Het verband tussen overtreding en opleiding is niet lineair. Een tweede deel van de populatie met een bovengemiddeld percentage overtreders betreft de groep met een opleiding op algemeen middelbaar niveau (havo, vwo), al zijn hier nog samenhangen met andere kenmerken.

Opleidingsniveau, geslacht, bedrijfstak en sector opleiding

De groep met een havo- of vwo-opleiding is verder op te delen als volgt. Mannen overtreden gemiddeld genomen meer dan vrouwen. Onder hen is het hoogste percentage overtreders, tevens het hoogste percentage voor de gehele WW-populatie, te vinden onder hen die (merendeels) in de landbouw en visserij, de voedingsector, de chemie, de handel en reparatie, het transport en communicatie, het bank- of verzekeringswezen, de horeca of de zakelijke dienstverlening hebben gewerkt. 35% van deze groep heeft in de afgelopen twaalf maanden wel eens geklust voor geld. Mannen met een arbeidsverleden in andere sectoren (gezondheids- en welzijnszorg, de overheid, de metaal en elektrotechniek, de overige industrie, de energiesector, of de bouw en het onroerend goed) doen dat duidelijk minder: 22% heeft zich hieraan in het afgelopen jaar schuldig gemaakt.

Gemiddeld klussen vrouwen minder vaak bij, met name vrouwen met een opleiding in economisch-administratieve richting overtreden minder. Deze groep bevat 6% overtreders. Vrouwen die een opleiding in een andere richting hebben genoten (in meer exacte richting, of juist in de taal en cultuur, gedrag en maatschappij, recht en openbare orde, de gezondheidszorg of verzorging), overtreden nog altijd iets meer dan laatstgenoemde groep mannen: er zijn hier 23% overtreders.

Opleidingsniveau, functie en uitkeringsduur

Het laagste percentage overtreders is te vinden bij de laag geschoolden (de groep die mavo, vmbo of onderwijs op een lager niveau heeft genoten), al is er verschil te maken op basis van de functie die men voorafgaande aan de uitkering heeft bekleed en de uitkeringsduur.

Het hoogste percentage overtreders voor deze subgroep is te vinden onder degenen die voorheen als zelfstandige hebben gewerkt of een kantoorbaan op middenniveau hebben gehad. Deze groep bevat 15% overtreders. Onder de degenen die niet op kantoor hebben gewerkt zijn 11% overtreders te vinden. WW-ers die in hogere of juist lagere kantoorfuncties hebben gewerkt overtreden, waarbij het percentage mede afhankelijk is van de uitkeringsduur. Wie al langer dan 21 maanden WW heeft, doet geen klusjes. Van degenen die korter in de uitkering is, klust 9%.

Opleidingsniveau, sector opleiding en functie

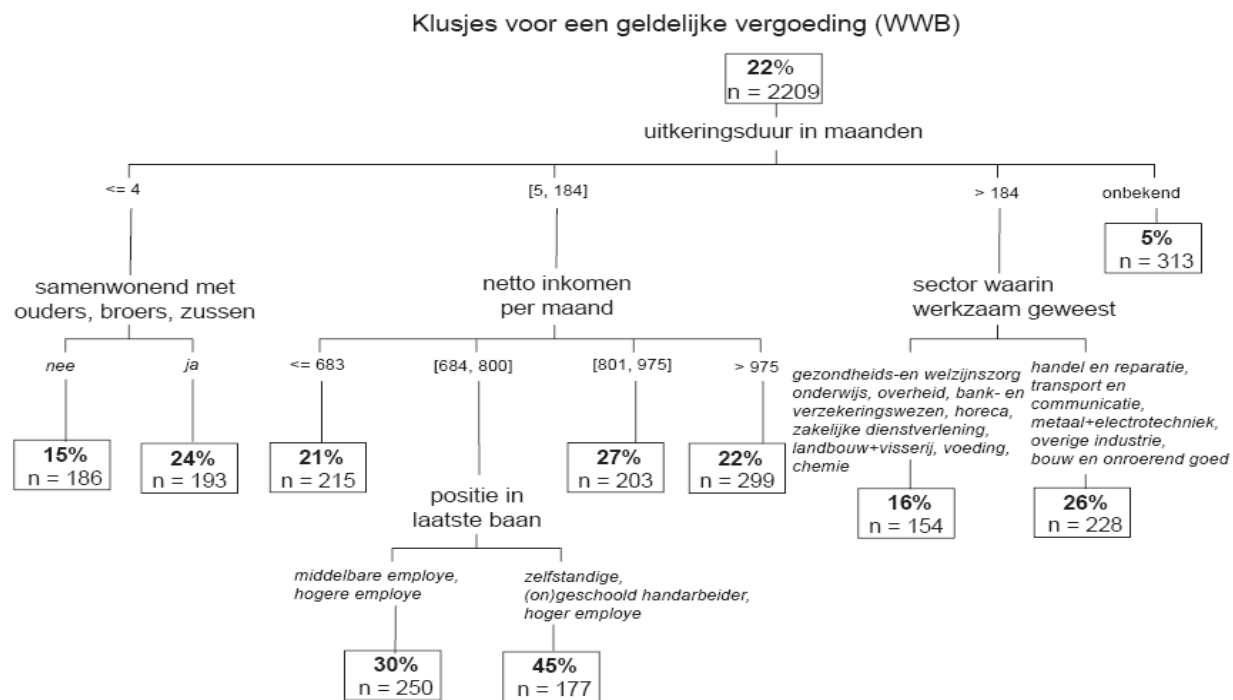
De groep die een hbo-opleiding heeft genoten, is nader te verdelen op grond van de sector waartoe de opleiding behoort en de functie die men voorafgaande aan de uitkering heeft bekleed.

De deelgroep met een opleiding in het alpha- en gamma-spectrum (gedrag en maatschappij, taal en cultuur, recht en openbare orde, economie) bevat 7% overtreders.

De meer exacte opleidingen en opleidingen in de gezondheidszorg en verzorging zijn verder te onderscheiden op basis van de functie die voorheen werd bekleed. Degenen die een hogere functie op kantoor hebben bekleed, overtreden het minst: er zijn 13% overtreders. De overigen (middelbaar – en lager employee, handarbeiders en andere functies) vormen een groep waarin 23% overtreders zijn te vinden.

WWB

Met vijf achtergrondkenmerken zijn 10 groepen te onderscheiden. Een eerste onderscheid is te maken met de uitkeringsduur. De groep die deze niet (meer) zegt te weten bevat 5% overtreders. Degenen die wel een uitkeringsduur hebben aangegeven zijn verder onder te verdelen met andere kenmerken. Het verband met uitkeringsduur is niet lineair.

Uitkeringsduur en bedrijfstak

Als eerste onderscheiden we een groep die al langer dan 15 jaar (184 maanden) in de WWB verkeert. Deze zijn te onderscheiden in twee groepen: een groep die (voornamelijk) in de overwegend meer technische sectoren hebben gewerkt (handel en reparatie, transport en communicatie, metaal en elektrotechniek, overige industrie, energie, bouw en onroerend goed) met 26% klussers en een groep uit de overwegend wat 'zachte' en dienstverlenende sectoren zoals de gezondheids- en welzijnszorg, het onderwijs, de overheid, het bank- en verzekeringswezen, de horeca, de zakelijke dienstverlening, maar ook de landbouw en visserij, voeding en chemie, met 16% overtreeders.

Uitkeringsduur, inkomen en functie

De groep die tussen vier maanden en 15 jaar in de uitkering zit is verder te onderscheiden op basis van het netto inkomen per maand. Dat verband is niet lineair. De meeste overtreeders zijn te vinden in de groep die tussen ruim €650 en 800 per maand verdient. Een nader onderscheid is daarbij te maken op grond van de functie bekleed in het verleden. Wie voor de uitkering actief is geweest als zelfstandige, handarbeider of hoger employé, klust het meest: 45% van deze groep is in overtreding. De groep die in een kantoorbaan op lager of middenniveau heeft gewerkt bevat 30% klussers.

De overige inkomensgroepen verschillen maar weinig in de mate van overtreden. De groep die tussen de € 800 en 975 per maand aan inkomsten geniet bevat de meeste overtreeders: 27%. De groep met het hoogste en de groep met het laagste inkomen bevatten 22, respectievelijk 21% overtreeders.

Uitkeringsduur en samenstelling huishouden

De deelgroep die nog maar recent een WWB-uitkering heeft (tot maximaal vier maanden) is nog te onderscheiden op basis van de samenstelling van het huishouden. Wie alleenstaand is, of samenwoont met ouders, broers of zussen overtreedt meer: bijna een kwart van deze groep heeft in het afgelopen jaar wel eens bijgeklust, iets meer dan het gemiddelde voor de gehele WWB-populatie. Wie met anderen, zoals een echtge-

noot/ partner of kinderen samenwoont is minder dan gemiddeld in overtreding: 15% overtreders zijn in deze groep te vinden.

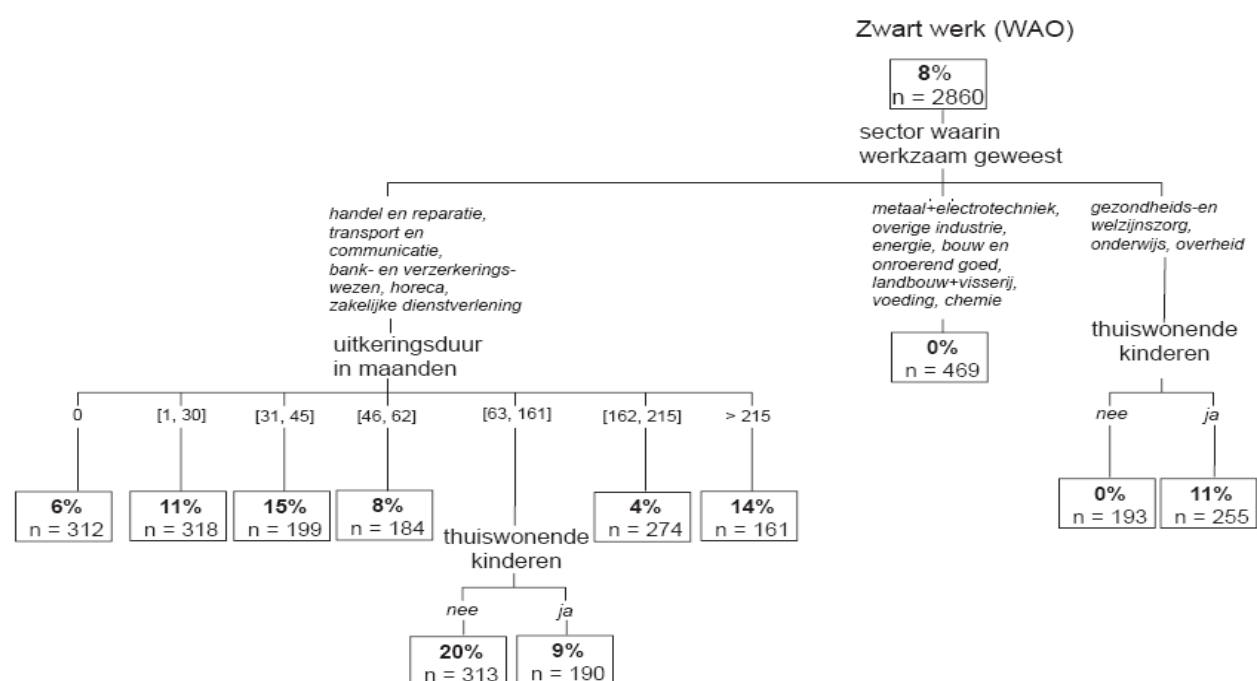
3.2. Zwart werk

Ook voor het zwartwerken is het aantal overeenkomsten in samenhangen tussen de regelingen beperkt. De groep die een lagere kantoorfunctie heeft vervuld werkt in WW en WWB meer zwart. Voor de overige functies zijn er vooral verschillen in de verbanden met zwart werk.

Lossere dienstverbanden in het verleden (uitzend- en oproepkrachten, seizoenarbeid) gaan in WW en WWB vaker samen met zwart werk. Wie vooral in de handel en reparatie of transport en communicatie heeft gewerkt werkt in alle drie de regelingen vaker zwart.

WAO

Voor zwart werk zijn met vijf, deels dezelfde of vergelijkbare achtergrondkenmerken als bij klusjes, twaalf deelgroepen te onderscheiden.

Bedrijfstak

In de eerste plaats is de bedrijfstak waar de meeste arbeidservaring is opgedaan van belang. WAO-ers met een arbeidsverleden in de Metaal en elektrotechniek, de Overige industrie, de Energiesector, de Bouw, Landbouw en visserij, de Voedingsector of de Chemie werken in het geheel niet zwart.

Bedrijfstak en huishouden

Wao-ers met een arbeidsverleden in de Gezondheids- en welzijnszorg, het Onderwijs, de Overheid zijn verder te onderscheiden op grond van de samenstelling van hun huishouden. De groep zonder thuiswonende kinderen werkt niet zwart. De groep alleenstaanden of met thuiswonende kinderen bevat 11% overtreders.

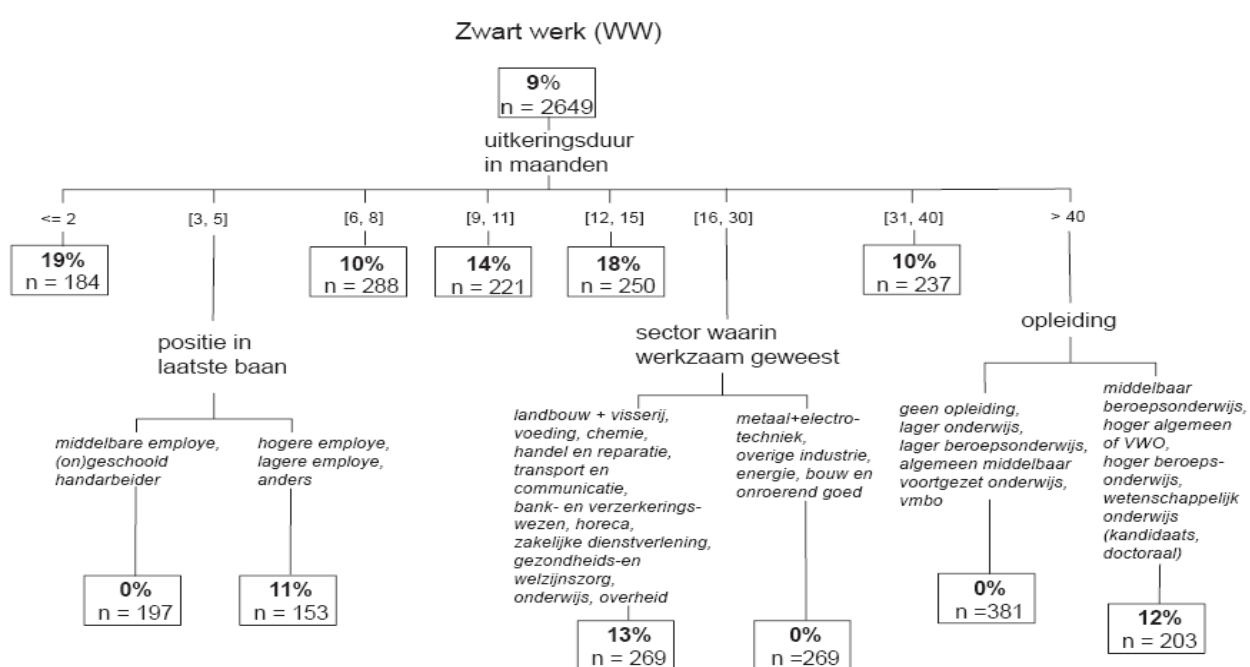
Bedrijfstak, uitkeringsduur en huishouden

Voor de groep met een arbeidsverleden in de Handel en reparatie, Transport en communicatie, het Bank- en verzekeringswezen, de Horeca of Zakelijke dienstverlening is verder tussen zeven groepen verschil te maken op grond van de uitkeringsduur. Opnieuw is er geen sprake van een lineair verband. De groepen met een lager dan gemiddeld percentage overtreders zijn de groep die nog maar net een uitkering geniet (6%) en de groep die al tussen de (ruim) 160 en 215 maanden in de WAO zit (4%). Een derde groep kent een percentage overtreders gelijk aan het gemiddelde voor de populatie WAO-ers van 8%. Het betreft de groep die tussen de 45 en 62 maanden een uitkering geniet. De groep die tot 30 maanden een uitkering geniet, telt 11% overtreders, die met tussen de 30 en 45 maanden uitkeringsduur 15% en bij een uitkeringsduur van meer dan 215 maanden is het percentage overtreders 14%.

WAO-ers met een uitkeringsduur van tussen de 62 en 161 maanden zijn te onderscheiden op basis van de vraag of zij thuis kinderen hebben. De groep met kinderen bevat 9% overtreders, de groep zonder thuiswonende kinderen, inclusief alleenstaanden, bevat 20% overtreders, duidelijk meer dan het gemiddelde voor de gehele WAO-populatie.

WW

Met vier kenmerken zijn tien groepen te onderscheiden met verschillende percentages zwartwerkers.

Uitkeringsduur

Een eerste belangrijk kenmerk is de uitkeringsduur. Het verband is niet lineair. De hoogste percentages overtreders zijn te vinden bij degenen die nog maar kort een WW-uitkering genieten (2 maanden of korter: 19% overtreders), of tussen de 12 en 15 maanden in de WW verblijven (18% overtreders). De groep met een uitkeringsduur tussen de 9 en 11 maanden bevat 14% overtreders en een groep die al geruime tijd in de uitke-

ring zit (tussen de 30 en 40 maanden) heeft 10% overtreders. Een zelfde percentage overtreders geldt ook weer voor de mensen die nog betrekkelijk kort, tussen de zes en acht maanden, WW genieten.

Uitkeringsduur en opleiding

Bij degenen die al langer dan 40 maanden een WW-uitkering hebben, is het percentage overtreders mede afhankelijk van het opleidingsniveau. Hoger opgeleiden (meer onderwijs dan middelbaar) overtreden meer: deze groep bevat 12% overtreders tegenover 0% voor de groep die minder dan middelbaar onderwijs heeft genoten.

Uitkeringsduur en bedrijfstak

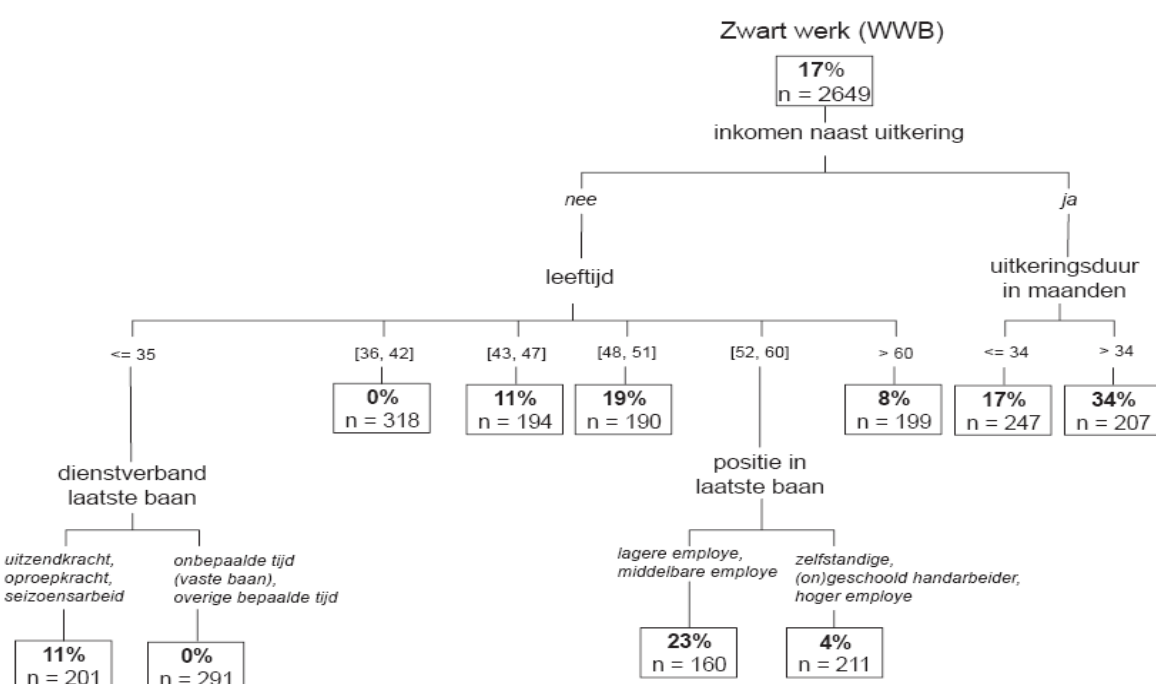
De groep met tussen de 16 en 30 maanden uitkering is verder te onderscheiden op basis van de bedrijfstak waarin zij overwegend hebben gewerkt. De groep die vooral in de metaal en elektrotechniek heeft gewerkt, in de overige industrie, de energiesector of de bouw en het onroerend goed overtreedt niet. Onder degenen die in andere sectoren hebben gewerkt (landbouw en visserij, de voeding, chemie, handel en reparatie, transport en communicatie, banken, verzekeringswezen, de horeca, zakelijke dienstverlening, gezondheids- en welzijnszorg, het onderwijs of de overheid) bevinden zich 13% zwartwerkers.

Uitkeringsduur en functie

Tot slot is er een groep die nog betrekkelijk kort in de WW zit (tussen de 3 en 5 maanden) en voor wie overtreiding samenhangt met de functie die men heeft bekleed. De mensen die voorheen een kantoorbaan op hoger of juist lager niveau hebben gehad, overtreden meer (11% overtreders) dan degenen die een kantoorbaan op middenniveau hebben gehad of als handarbeider hebben gewerkt. Deze laatste groep overtreedt niet.

WWB

Met zes achtergrondkenmerken zijn 11 groepen te onderscheiden.

Inkomen naast de uitkering en duur uitkering

Een belangrijke afsplitsing wordt gegeven door de vraag of men inkomsten geniet naast de uitkering. De groep die bevestigend antwoordt (of het antwoord schuldig blijft), bevat meer overtreders. Het precieze percentage hangt samen met de duur van de uitkering: bij meer dan 34 maanden zijn er meer dan 34% overtreders, bij minder dan 34 maanden 17%.

Inkomen naast de uitkering en leeftijd

Voor de groep die zegt geen inkomsten (uit arbeid) naast de uitkering te hebben, is vervolgens leeftijd van belang. Dat verband is niet lineair. De meeste overtreders zijn te vinden in de groep van 47 tot 51 jaar: 19%. De groep van 42 tot 47 bevat precies het gemiddelde percentage van de hele WWB-populatie: 11%. 60+-ers werken beperkter zwart. Deze groep kent 8% overtreders. De groep tussen de 35 en 42 jaar bevat 0% overtreders.

De overige leeftijdsgroepen zijn verder te onderscheiden op grond van aanvullende kenmerken.

Inkomen naast de uitkering, leeftijd en functie

De groep tussen de (ruim) 50 en 60 jaar is op te splitsen op basis van de functie bekleed voor de uitkering. Zij die op kantoor in een lagere – of middenpositie hebben gewerkt, werken het vaakst zwart. Deze groep bevat 23% overtreders. De overigen (zelfstandigen, handarbeiders, hogere employés) overtreden aanzienlijk minder: 4% uit deze groep heeft in het afgelopen jaar wel eens zwart gewerkt.

Inkomen naast de uitkering, leeftijd en dienstverband

Voor jongeren (jonger dan 36 jaar) hangt het zwart werken nog samen met de aard van het dienstverband in hun laatste baan. Zwart werken is een gewonere zaak voor wie een minder vast dienstverband gewend is. De groep die als uitzendkracht, op afroep of als seizoenarbeider heeft gewerkt bevat 11% overtreders, terwijl degenen die vanuit een vaste baan of een proeftijd in de uitkering zijn beland, niet zwart werken.

3.3. Klusjes en zwart werk vergeleken

Het verschil in betekenis tussen het doen van klusjes voor een geldelijke vergoeding zonder dit aan de uitkeringsinstantie door te geven en zwart werk is niet duidelijk aan te geven. De analysesresultaten bevatten wel enige aanwijzingen voor het gebruik van verschillende woorden voor dezelfde overtreding. Deze zijn vooral te vinden bij verbanden met de verschillende bedrijfstakken. WAO-ers uit de landbouw en visserij, voedingsector, chemie, de gezondheids- en welzijnszorg, onderwijs, overheid en in de overwegend industriële bedrijfstakken lijken gemakkelijker over 'klusjes' dan over 'zwart werk' te spreken, terwijl dat voor WAO-ers uit de meer dienstverlenende sectoren eerder andersom lijkt te zijn.

Verder wordt er meer zwart gewerkt en meer geklust door ABW/WWB-ers die een opleiding hebben gevolgd in de sectoren 'gedrag en maatschappij', 'taal en cultuur', of 'recht en openbare orde', dan door WW-ers die vooral in de landbouw en visserij, de voedingsector of de chemie hebben gewerkt, of in de meer dienstverlenende sectoren (bank- en verzekeringswezen, horeca, zakelijke dienstverlening). Degenen met een arbeidsverleden in de handel en reparatie of transport of communicatie doen in alle drie de regelingen meer aan zwartwerken en klussen.

3.4. Overtreding van medewerkingsverplichtingen

Overeenkomsten ontbreken in de achtergrond van overtredingen van de medewerkingsverplichtingen van de WW en ABW/WWB, het aanvaarden van passend werk en het voldoende solliciteren. Alleen opleiding, een variabele die met veel overtredingen samenhangt, speelt bij deze overtredingen in beide regelingen een rol. Er is een aantal positieve verbanden en een aantal niet-lineaire. Het afwijzen van passend werk en het bewust weinig solliciteren komt minder voor onder oudere WW-ers.

4. BELANGRIJKSTE ACHTERGRONDEN EN MOTIEVEN

In hoofdstuk 3 hebben we gekeken welke (onafhankelijke) variabelen van belang zijn voor elke afzonderlijke overtreding. In dit hoofdstuk beoordelen we welke onafhankelijke variabelen bij meerdere overtredingen een rol spelen. Algemene achtergrondkenmerken van uitkeringsgerechtigden, zoals de samenstelling van het huishouden en het arbeidsmarktverleden, kunnen vooral van dienst zijn om risicogroepen te identificeren en zo de controle doeltreffender te maken (zie paragraaf 4.1). De T11-variabelen en overige meningen over handhaving bieden mogelijk aanknopingspunten om met andere maatregelen zoals communicatie de handhaving te verbeteren (zie paragraaf 4.2).

4.1. De rol van algemene achtergrondkenmerken

Demografische kenmerken

Mannen overtreden de regels van de uitkeringen over het algemeen meer dan vrouwen. In de WAO en WW doen ze vaker klusjes, ze verzuimen vaker door te geven dat ze zich beter in staat voelen om te werken voor de WAO en ze doen vaker vrijwilligerswerk zonder toestemming in de WW. Er is één uitzondering: mannen in de WW wijzen minder vaak passend werk af.

Leeftijd is ook voor meerdere overtredingen van belang. Oudere WW-ers doen meer vrijwilligerswerk zonder toestemming te vragen, maar wijzen minder vaak passend werk af. Oudere WWB-ers verzuimen vaker waardevolle bezittingen correct te rapporteren voor de WWB. Mogelijk is dit mede te verklaren doordat ze over het algemeen meer waardevolle bezittingen hebben. Het verband tussen leeftijd en het niet correct rapporteren van vermogen is niet lineair. Er zijn dus zowel oudere als jongere groepen die zich in bovengemiddelde mate aan deze overtreding schuldig maken.

Jongere WAO-ers verzuimen vaker hun gezondheid juist weer te geven bij de uitkeringsinstantie. Er is ook nog een niet-lineair verband tussen leeftijd en zwartwerk in de WW.

De omvang en samenstelling van het huishouden is met name van belang voor een aantal overtredingen van de regels met betrekking tot het rapporteren van inkomen uit arbeid in de verschillende regelingen, het geven van inlichtingen over de gezondheidstoestand van WAO-ers. Wie niet zelfstandig woont, maar deel uitmaakt van een huishouden met ouders, broers of zussen, neigt iets vaker tot overtreding bij het rapporteren van inkomsten uit arbeid in de WAO en de WWB en rapporteren van de gezondheidstoestand voor de WAO. Wie met een partner samenwoont, overtreedt over het algemeen minder. Dit geldt voor zwart werk in de WAO en de WWB, en het rapporteren van de gezondheidstoestand, behalve dat deze groep vaker aangeeft bij een controle hun klachten ernstiger te hebben voorgesteld. Wie kinderen in huis heeft, heeft meer moeite met het correct rapporteren van hun gezondheidstoestand. Kostwinners in de WAO en WW klussen meer. In de WW doen ze vaker vrijwilligerswerk zonder toestemming te hebben gevraagd aan UWV, maar ze maken zich minder vaak schuldig aan het afwijzen van een geschikte baan of het onvoldoende solliciteren.

Inkomen

De hoogte van het inkomen en de mate waarin men er mee kan rondkomen speelt een rol bij verschillende overtredingen. Naarmate men meer inkomen geniet en er beter van denkt te kunnen rondkomen, verzuimt men ook vaker om vermogen en waardevolle bezittingen correct en volledig op te geven, te rapporteren dat men zich gezonder voelt en in staat om meer te werken en om toestemming te vragen om als vrijwilliger te werken.

Wie aangeeft naast de uitkering nog inkomen uit arbeid te verdienen, klust meer en werkt meer zwart en verzuimt eerder om extra inkomen anders dan uit arbeid op te geven in de WWB.

Het is niet bekend of deze groep bij de uitkeringsinstanties al te boek staat als werkend en in het genot van inkomen uit arbeid naast de uitkering. Voor zover dat het geval is, is een deel van hun met arbeid verdiende inkomen legaal en een deel zwart. Het is ook mogelijk dat het gaat om een groep die minder moeite heeft om in de enquête overtredingen, zoals het niet opgeven van inkomsten uit arbeid, toe te geven.

Arbeidsmarktpositie

Opleiding speelt een rol bij overtreding van alle typen regels. Vaak is er bovendien sprake van verbanden geconstateerd met zowel logistische regressie als met Classification Trees. Dit gegeven verhoogt de betrouwbaarheid van de verbanden. De verbanden zijn vaak positief. Dit betekent dat beter opgeleide uitkeringsgerechtigden doorgaans meer geneigd lijken te zijn de regels van de uitkering te overtreden. Niettemin laat een aantal multivariate analyses zien, dat het niet altijd zo eenvoudig ligt en dat het verband met opleiding niet altijd lineair hoeft te zijn.

Er is ook een aantal verbanden met de opleidingsrichting. In de WAO is er een positieve samenhang tussen zwartwerken en een opleiding in de sector economie. WW-ers met een zelfde type opleiding klussen juist minder. In de WWB zijn er positieve samenhangen van klusjes en zwart werk met een opleiding in de sectoren 'gedrag en maatschappij', 'taal en cultuur' en 'recht en openbare orde'. WWB-ers met een opleiding in de sector gezondheidszorg en verzorging doen minder vaak een klusje voor een geldelijke vergoeding. In de WW gebeurt dat met een opleiding in deze richting juist meer. WW-ers met deze achtergrond doen ook meer vrijwilligerswerk zonder medeweten van de uitkeringsinstantie.

In de WAO en WW zijn er positieve verbanden tussen een arbeidsverleden in de landbouw en visserij, de voedingssector of de chemie en het niet (volledig) rapporteren van inkomsten uit arbeid. Voor de WAO is er een positief verband met klusjes en in de WW komen het klussen en zwartwerken in deze bedrijfstakken meer voor, als ook het verzuim van de sollicitatieplicht. Bovendien komen drie van de vier overtredingen van de regels met betrekking tot het rapporteren van de gezondheidstoestand in deze bedrijfstakken meer voor.

WAO-ers die in de gezondheids- of welzijnszorg, het onderwijs of bij de overheid hebben gewerkt spreken meer over klusjes en minder over zwartwerk, terwijl WW-ers uit die sector juist eerder geneigd zijn het 'zwartwerk' bij zijn naam te noemen. WAO-ers met deze achtergrond verzuimen vaker hun gezondheidstoestand correct weer te geven en passend werk te aanvaarden.

Een verleden in de 'handel en reparatie' of het transport en de communicatie lijken het klussen en zwartwerken te vergemakkelijken: deze overtredingen komen in alle drie de regelingen met een dergelijk arbeidsverleden meer voor. Bij de dienstverlenende en industriële bedrijfstakken is het beeld minder duidelijk. Mogelijk dat de tegengestelde verbanden voor klusjes en zwart werk voor deze bedrijfstakken in de WAO weer een gevolg zijn van het gebruiken van andere woorden voor dezelfde overtreding: werken naast de uitkering

zonder de inkomsten te rapporteren wordt door WAO-ers met een verleden in de dienstverlenende sectoren eerder 'zwartwerken' genoemd dan na een baan in de industrie.

Het verband tussen uitkeringsduur en overtreding is een aantal malen niet-lineair. Dat betekent dat hogere percentage overtreders zowel binnen groepen die nog maar net een uitkering hebben voorkomen, als binnen groepen die al langer een uitkering hebben. Voor klusjes in de WW is er voor de gehele groep een positief verband, langer in de uitkering, betekent meer klussen, terwijl er voor een deelgroep met specifieke kenmerken sprake is van een negatieve samenhang.

De aard van de functie die men heeft bekleed voorafgaande aan de uitkering is van voor een groot aantal overtredingen van belang.

Globaal gesproken overtreden ongeschoolde en geschoolde handarbeiders minder dan degenen die andere functies hebben bekleed. Degenen die een middenkaderfunctie hebben gehad overtreden vooral vaker met het rapporteren van hun gezondheidstoestand voor de WAO, het verzuim passend werk te aanvaarden voor de WW en om voldoende te solliciteren voor de WWB. Wie een hogere functie heeft bekleed, overtreedt in alle drie de regelingen vaker dan gemiddeld de regels met betrekking tot het rapporteren van inkomen uit arbeid, zij het dat daar in de WW (waarschijnlijk) gemakkelijker de term 'zwartwerk' aan verbonden wordt en in de WWB men het liever over 'klusjes' heeft. Wie in het verleden als zelfstandige heeft gewerkt, klust in alle drie de regelingen meer. In het geval van de WWB is er naast een algemeen positief verband met zwartwerk, voor een kleine deelgroep juist een negatief verband. Dat betekent dat een groep (voormalig) zelfstandigen met bijzondere kenmerken juist relatief weinig zwart werkt.

De aard en omvang van het dienstverband speelt bij een aantal overtredingen een rol. WAO-ers die in een lossere dienstverband hebben gewerkt (uitzendwerk, seizoenswerk of als oproepkracht), werken in grotere getale wel eens zwart. WW-ers die op tijdelijk contract of in proeftijd hebben gewerkt, klussen meer en werken meer zwart. Een vaste baan voorafgaande aan de uitkering betekent minder zwart werk in WW. In de WWB gaat het gepaard met meer overtreding van de sollicitatieplicht, maar in de WW juist met minder. Daar wordt de sollicitatieplicht juist vaker veronachtzaamt door de groep die als uitzend- of oproepkracht of als seizoenarbeider heeft gewerkt voorafgaande aan de uitkering. Dit geldt ook voor de plicht passende arbeid aan te nemen.

Als we de samenhangen met het dienstverband van een afstand bezien, ontstaat de indruk dat overtreding van met name de regels met betrekking tot het rapporteren van inkomen uit arbeid in grotere mate is toe te schrijven aan uitkeringsgerechtigden die in beperkte mate in de arbeidsmarkt zijn geïntegreerd.

4.2. T11-variabelen en overige meningen over handhaving

De T11-variabelen en overige kenmerken van handhaving zijn, in tegenstelling tot achtergrondkenmerken in principe door de uitkeringsinstanties te beïnvloeden. Anderzijds zijn bij deze verbanden oorzaak en gevolg moeilijker te scheiden. Het waarnemen van een kleine controlekans kan een reden zijn om te overtreden, maar kan ook een ervaringsfeit zijn bij overtreding. De zorg om te worden betrapt, kan leiden tot naleven, maar juist ook een gevolg zijn van overtreding. Het is daarom niet altijd zeker dat beïnvloeding van T11-variabelen en andere kenmerken van handhaving tot meer naleving zal leiden.

Het verwachte voordeel van overtreding (T2b) bleek in eerdere jaren de belangrijkste factor te zijn en met de meeste overtredingen samen te hangen. De betreffende vraag is in 2006 echter niet gesteld.

Een tweede factor van belang is de principiële trouw aan de wet (T4). Hier ontstaat het vermoeden dat het eerder gaat om een constatering van een feit dan om een houding met een voorspellende waarde. Wie een uitkeringsregel overtreedt, neemt immers de wet op zijn minst niet letterlijk. Het groot aantal verbanden laat wel zien dat veel overtreders zich bewust zijn van de wettelijke kwalificatie van hun handelen.

Een derde belangrijke T11-variabele is de verwachte detectiekans (T8), dat wil zeggen de zorg dat men bij overtreding op een of andere manier tegen de lamp kan lopen. In de meeste gevallen gaat een beperkte zorg samen met meer overtreding. Soms is er voor deelgroepen een afwijkend verband.

Daarnaast spelen nog een rol de afkeuring van overtreding door de omgeving (informele sanctie, T5) en de informele controle (T6). Die kunnen samen worden beschouwd als de ervaren sociale controle. Méér sociale controle betekent voor meerdere regels van de verschillende wetten minder overtreding.

De duidelijkheid van de regels (T1b) is vooral van belang voor het naleven van de regels met betrekking tot het rapporteren van de gezondheidstoestand voor de WAO. Dit kan er op wijzen dat bij de naleving van deze regels de duidelijkheid van de regel een rol speelt.

De kosten van naleven oftewel de moeite die men moet doen om de regels na te leven (T2a) spelen voor WWB-ers een rol, meer in het bijzonder voor de keuze voor het al of niet naleven van de regels met betrekking tot het rapporteren van inkomsten uit arbeid (uit klusjes en zwart werk), het aanvaarden van passend werk en solliciteren. In de WW is er ook een (positief) verband tussen kosten van naleven en het naleven van de plicht passend werk te aanvaarden en voldoende te solliciteren.

Een aantal factoren die vrij direct door de handhaving zijn te beïnvloeden, zoals de kans op controle, de effectiviteit van controles en de kans op en ernst van sancties, zijn van relatief beperkt belang. De algemener geformuleerde detectiekans (T8) hangt daarentegen wel met een groot aantal overtredingen samen. Het belang van deze variabele wijst er op dat de effectiviteit van handhaving en controle wel een rol speelt bij overtreding en naleving, maar dat uitkeringsgerechtigden geen duidelijk onderscheid maken tussen diverse factoren die bij een effectieve controle een rol kunnen spelen. De betreffende vraag spreekt over de 'kans op ontdekking' van een overtreding en verwijst niet naar een specifieke vorm van controle of handhaving. Ook het belang van de betrekkelijk algemeen gestelde vraag naar de effectiviteit van controles op zwart werk wijst in deze richting. De (perceptie van de) detectiekans is een kenmerk van handhaving dat in principe door de betrokken instanties is te beïnvloeden.

De T11-dimensies die volgens het eerder gepresenteerde profiel het meest uitgesproken 'veilig' zijn, te weten de kennis- en de sanctiedimensies, vertonen relatief weinig samenhangen met overtreding of naleving. Het gaat om de kennis en duidelijkheid van de regels (T1a en T1b), de kosten van naleven (T2a), de acceptatie van de regels (T3), de kans op een sanctie (T10) en de ernst van die sanctie (T11).

Het aantal verbanden tussen houdingen ten aanzien van re-integratie en overtreding is beperkt. Dit heeft mogelijk te maken met het feit dat de betreffende vragen voor het eerst in 2006 zijn gesteld en de gegevens betrekking hebben op relatief kleine aantallen respondenten.

4.3. Alle gevonden verbanden in één overzicht

Tabel 3 geeft een overzicht van de samenhangen tussen de onafhankelijke variabelen en de overtredingen voor respectievelijk de WAO, de WW en de WWB. De tabel vermeldt de onafhankelijke variabelen, gegroepeerd naar type, en de richting of het teken van het verband. Een '+' betekent een positief verband tussen een variabele en overtreding of een verband tussen het aanwezig zijn van een kenmerk (bijvoorbeeld het 'man zijn') en meer overtreding, vastgesteld met logistische regressie. Een '-' betekent een negatief verband of een verband tussen het aanwezig zijn van een kenmerk en minder overtreding, eveneens vastgesteld met logistische regressie. Met logistische regressie wordt vooral gekeken naar lineaire samenhangen. Om ook na te gaan of er aanvullend daarop ook niet-lineaire verbanden zijn (dat wil zeggen verbanden voor specifieke groepen) is ook gebruik gemaakt van de Classification Trees methode. De resultaten daarvan worden in de tabel weergegeven met '*' voor een positieve samenhang, '=' voor een negatieve en '~' voor een niet-lineaire. Bijvoorbeeld: mannen doen in de WW volgens de analyse met logistische regressie over het algemeen vaker een klusje voor een bijverdienste zonder dat aan UWV door te geven dan vrouwen (een '+'). De analyse met Classification Trees laat een niet-lineair verband zien (een '~').

De tabel is gemaakt om een indruk te geven van het belang van verschillende variabelen. Er is wel een verschil in interpretatie van de verbanden in de tabel vastgesteld met logistische regressie en van de verbanden vastgesteld met Classification Trees. Deze laatste kunnen in een overzichtstabel alleen verkort worden weergegeven. Verbanden vastgesteld met Classification Trees zijn vrijwel steeds verbanden die alleen gelden voor delen van de populatie. Die delen zijn weer gedefinieerd door andere variabelen. Een relatie met leeftijd geldt bijvoorbeeld alleen voor de groep die samenwoont met een partner. Die gelaagdheid van de samenhangen is in de overzichtstabel niet weer te geven. Voor een volledig inzicht dient de lezer de Classification Trees tabellen op te zoeken in de eerdere hoofdstukken of in de (afzonderlijk uitgebrachte) rapportage betreffende de afzonderlijke wetten.

Tabel 3 | *Overzicht samenhangen overtredingen met andere factoren, 2002, 2004 en 2006*

overtreding regels mbt inlichtingen over:	WAO		WW		ABW/WWB		WAO				WW			ABW/WWB					
	Klusjes	Zwart werk	Klusjes	Zwart werk	Klusjes	Zwart werk	Controle arts	Diagnose arts	Herstel bij werk	Gezonder voelen	Onbetaald werk	Passend werk	Solliciteren	Passend werk	Solliciteren	Extra inkomsten	Vermogen	Bezittingen	Woon situatie
Percentage overtreding (2002, 2004, 2006):	18%	8%	17%	9%	22%	11%	4%	6%	9%	13%	19%	11%	23%	8%	35%	10%	8%	5%	5%
<i>Demografische kenmerken</i>																			
Geslacht	Man	+	?	+	?	?	?	?	?	+	+	-	?	?	?	?	?	?	*
Leeftijd		?	?	?	?	?	?	?	?	?	?	?	?	?	?	?	?	?	?
huishouden	Omvang		-							*		*				*			
	Alleenstaand	*				*							*						
	Partner		-				*					-							
	Ouders, broer, zus		+			*		+	+										
	Kinderen		?					*					*						
	Anderen		+					+						+					+
<i>Inkomen</i>																			
Hoofdkostwinner	+	*	+								+								
Inkomsten uit arbeid naast uitkering		+			+	+	*			+						+	*		
Inkomen uit arbeid (hoogte)					+	?				?			?			?		?	
Totaal inkomen (hoogte)									?	+	+						+	+	
Rondkomen (mate van)										+							+	+	

		WAO		WW		ABW/WWB		WAO				WW			ABW/WWB					
		Overtredingen van de verplichtingen met betrekking tot:																		
overtreding regels mbt inlichtingen over:		Klusjes	Zwart werk	Klusjes	Zwart werk	Klusjes	Zwart werk	Controle arts	Diagnose arts	Herstel bij werk	Gezonder voelen	Onbetaald werk	Passend werk	Solliciteren	Passend werk	Solliciteren	Extra inkomsten	Vermogen	Bezittingen	Woon situatie
Percentage overtreding (2002, 2004, 2006):		18%	8%	17%	9%	22%	11%	4%	6%	9%	13%	19%	11%	23%	8%	35%	10%	8%	5%	5%
<i>Arbeidsmarktpositie</i>																				
Algemeen	Opleiding		+	+	?	+	*	+		+	?	+	*	+	?	+	*	+		
	Jaren gewerkt																			
	% arbeidsongeschikt																			
Functie	Uitkeringsduur (On)geschoold handarbeider	?	?	+	?	?	*	?	?	?	*	+				*				
	Lager employé				?	?	*				*		+		*		*			
	Middelbaar employé	*			?	?	*				*				*		*			
	Hoger employé	*			?	?	*				*		+		*		*			
	Zelfstandige Anders	*			?	?	*				*				*		*			
Dienstverband	Uitzend, oproep, seizoen		+												*	+				
	Proef of tijdelijk			+	+					+				+	*	*				
	Vast				?					?				+		*				
	Deeltijd			-	?			+		?	-			+		*		+	*	
<i>Sectoren</i>																				
Opleiding	Landbouw, natuur, natuurwet., techniek														+					
	Economie		+	-				+			*	*								*
	Gezondheidszorg/verzorging				*		-					*								*
	Gedrag&maatsch., taal&cult., recht&openbare orde			?		+	+													+
Laatste baan ¹	Landbouw&visserij, Voeding, Chemie	+	*		+	*	*			+	+		+		*	*				
	Gezondheids-, welzijnszorg, onderwijs, overheid	*					*				*		*	*	*	*				
	Handel en reparatie, Transport en communicatie	*		*	*	*	*	+		+	*				+					
	Bank- en verzekeringswezen, Horeca, Zakelijke dienstverlening		*	*	*	*	*			+	*		*	*	*	*				
	Metaal+electro, overige industrie, energie, bouw	*					*													
<i>Tafel van 11</i>																				
Kennis	Kennis regels (T1a)										-							+		

overtreding regels mbt inlichtingen over:	WAO		WW		ABW/WWB		WAO					WW			ABW/WWB				
	Klusjes	Zwart werk	Klusjes	Zwart werk	Klusjes	Zwart werk	Controle arts	Diagnose arts	Herstel bij werk	Gezonder voelen	Onbetaald werk	Passend werk	Solliciteren	Passend werk	Solliciteren	Extra inkomsten	Vermogen	Bezittingen	Woonsituatie
Percentage overtreding (2002, 2004, 2006):	18%	8%	17%	9%	22%	11%	4%	6%	9%	13%	19%	11%	23%	8%	35%	10%	8%	5%	5%
<i>Spontane naleving</i>																			
Duidelijkheid regels (T1b)	*		-		-		-		?										
Kosten naleven (T2a)		*			+	+	?	?	+			+	+	*				?	
Acceptatie regels (T3)	-				-				-										
Trouw a/d wet (T4)	-				-				-									?	*
Informele sanctie (T5)	-				-				-										
Informele controle (T6)					*				?										*
<i>Controle</i>																			
Kans adm. Controle (T7a)		*			?										*				
Kans fysieke controle (T7b)	-				-											?			
Detectiekans (T8)	-				-									?					
Selectiviteit (T9)					-														
Sanctiekans (T10)																			
Sanctie-ernst (T11)	-				-													?	
<i>Overige meningen handhaving</i>																			
Controle zwartwerk waterdicht	-		-	-	-	-				-	-	-	-	-		-			
UWV/ DWI alleen oog voor de regels								+				+		-	+		+		
<i>Re-integratie variabelen</i>																			
Kans met hulp aan werk te komen								+											
Behoeft aan nieuwe baan			-								-								
Kans op nieuwe baan					+														
Inspanningen voor nieuwe baan											-		-						
Politiek praat te veel over plichten en te weinig over rechten	+																+		

5. METHODOLOGISCHE VERANTWOORDING

5.1. De opzet en het verloop van het veldwerk

Opzet

Net als de eerdere metingen is ook POROSZ-3 uitgevoerd aan de hand van grootschalige surveys onder uitkeringsgerechtigden. De eerste meting (POROSZ-1) bestond uit (kostbare) *face-to-face* gesprekken bij de respondenten thuis. Voor de tweede en derde meting is gekozen voor benadering via TNS NIPObase CASI. Dit is een zogenaamde *accesspool* van respondenten (huishoudens) die vragenlijsten via een modemverbinding ontvangen en ingevuld weer terugzenden aan het TNS-NIPO. De accesspool bestaat thans uit circa 35.000 huishoudens met circa 100.000 individuen.

Voor het onderzoek in 2006 is een andere opzet gekozen. Op aanbeveling van een evaluatie-onderzoek uitgevoerd door bureau Regioplan, is ditmaal geen gebruik meer gemaakt van een steekproef uit accesspools die interviewbureaus beschikbaar hebben. Deze gewijzigde benadering is gemotiveerd door de zorg om selectieve non-respons. Het is mogelijk dat, wanneer geen bijzondere maatregelen worden getroffen, uitkeringsgerechtigden die de regels overtreden minder geneigd zullen zijn aan een panel deel te nemen. Het CBS heeft op verzoek van de opdrachtgever een steekproef aangeleverd uit het register van uitkeringsgerechtigden.

Steekproef

In de steekproef zijn enkel mensen opgenomen met een uitkering van ten minste drie maanden. Dit om ervoor te zorgen dat de respondenten voldoende ervaring met de uitkeringssituatie hebben om de vragen te kunnen beantwoorden. De steekproef onder bijstandsgerechtigden en de WAO'ers (WIA) is getrokken uit een bestand met gegevens tot en met juni 2006. De institutionele huishoudens zijn bij de WAO buiten beschouwing gelaten door de adressen naast de 'Adressenlijst Institutionele Huishoudens' te leggen. De steekproef van WW'ers is getrokken uit een bestand van mei 2006. De WW-uitkeringen waarvan geen aanvangsdatum is gemeld, zijn buiten beschouwing gelaten. In de meeste gevallen gaat het hier om uitkeringen die nog geen drie maanden hebben geduurd.

In totaal heeft het CBS de adressen verschaft van 6.000 bijstandsgerechtigden, 5.801 WAO'ers en 6.000 WW'ers. De adressen zijn uitsluitend voor de doeleinden van dit onderzoek gebruikt, zijn vertrouwelijk behandeld en na afronding van het onderzoek vernietigd.

Uitvoering en respons

De uitkeringsgerechtigden in de steekproef zijn rechtstreeks schriftelijk benaderd door het interviewbureau met het verzoek een enquête in te vullen via internet, of, wanneer zij dat niet wilden of konden, een face to face interview te laten afnemen, waarbij ook gebruikt werd gemaakt van een computergestuurde vragenlijst.

In totaal zijn uitnodigingen verstuurd aan 6.000 bijstandsgerechtigden, 5.801 WAO'ers en 5.100 WW'ers. In deze brief werden zij uitgenodigd een internetenquête in te vullen. In de brief stond een unieke inlogcode, zodat dubbel responderen kon worden voorkomen en gericht kon worden gerappelleerd. Met de inlogcode konden de mensen inloggen op een speciaal voor dit onderzoek geopende website.

Na de verzending van de brief is er telefonisch gerappelleerd. Doel van dit rappel was het verhogen van de respons. Daarnaast konden de mensen die niet via internet konden of wilden responderen, worden uitgenodigd voor een face to face enquête. Om de methoden zoveel mogelijk op elkaar te laten lijken, zijn de face to face interview met behulp van een laptop-computer afgenomen. In totaal hebben 170 bijstandsgerechtigden, 176 WAO'ers en 83 WW'ers deelgenomen aan het face to face onderzoek.

In het volgende overzicht staat hoeveel mensen de vragenlijst hebben gestart en hoeveel mensen de vragenlijst helemaal hebben afgerond.

Van uitnodiging tot bruto-respons

	Brieven verstuurd (bruto uitgezet)	Vragenlijst ge- start	In de doelgroep: nu of afge- lopen jaar een uitkering	Afgerond	Bruto-respons (%)
WWB	6.000	1.270	1.268	1.061	18
WAO	5.801	1.349	1.297	1.070	18
WW	5.100	1.503	1.497	1.359	26

De uitval tijdens de vragenlijst was het grootst bij de WAO.

Non-respons is niet alleen te verklaren door onwil van de respondent. Non-respons wordt ook veroorzaakt door (onder meer):

- De brief niet aankomt omdat het adres niet (meer) klopt;
- De brief niet open gemaakt wordt of kwijt of vergeten raakt;
- De aangeschreven mensen niet in de doelgroep van het onderzoek blijken te vallen;
- De aangeschreven mensen denken dat ze niet in de doelgroep vallen;
- Onvermogen om de vragenlijst in te vullen door ziekte of handicap (WAO).

Hoewel de responspercentages voor beide benaderingen moeilijk zijn te vergelijken, ontstaat toch de indruk dat de respons voor het onderzoek in 2006 minder representatief is dan in eerdere jaren. Voor de WAO en WWB werd een respons van 18% gerealiseerd, voor de WW 26%. Responspercentages in deze orde van grootte geven een groot risico van selectieve non-respons. Dat wil zeggen dat de kans aanwezig is dat juist groepen respondenten die meer overtreden, in mindere mate aan het onderzoek hebben deelgenomen. Daarnaast is het mogelijk dat met de nieuwe opzet een groter aantal respondenten aan het onderzoek heeft deelgenomen, dat minder vertrouwd is met enquêtes en daarom minder vertrouwen heeft in de waarborgen van anonimiteit die zijn geboden. Als gevolg hiervan zijn de vragen naar overtreding mogelijk minder naar waarheid beantwoord. De resultaten van het onderzoek geven aanwijzingen dat de respondenten de regels van de randomized response minder nauwgezet hebben gevolgd dan in eerdere jaren.

Representativiteit en weging

De weging is verzorgd door het CBS. De weegfactoren zijn bepaald aan de hand van:

- leeftijd;
- geslacht;
- etniciteit;
- de mate van arbeidsongeschiktheid (bij de WAO)
- leefvorm (bij de WWB)

Wanneer de verdeling van de respons over de verschillende categorieën van deze weegvariabelen wordt bekeken, blijkt dat bepaalde categorieën ondervertegenwoordigd zijn en andere oververtegenwoordigd. Voor deze scheefheid van de respons kan met weging worden gecorrigeerd.

Voor alle drie de regelingen geldt, dat de correctie door weging niet overmatig groot is. Dit is te zien aan het feit dat de meeste correctiegewichten rond de 1 liggen, en er een beperkt aantal grotere gewichten wordt gebruikt (groter dan 2, zie tabel). Dat betekent dat een groep met een bepaalde combinatie van waarden op de weegvariabelen (meer dan) 2 keer zo zwaar meetelt in de gewogen steekproef dan in de niet gewogen. de meeste gewichten zijn door het weegmodel dus niet ingrijpend veranderd.

Weging wordt ook gebruikt om de scheefheid van de steekproef voor de doelvariabele te corrigeren. Dat kan uiteraard alleen in zoverre dat de groep die niet aan het onderzoek heeft deelgenomen, zich op vergelijkbare manier gedraagt als het gaat om de zaken waar het onderzoek betrekking op heeft, als de groep die wel heeft deelgenomen. In dit geval gaat het dus om de vraag of de groep die niet heeft deelgenomen aan het onderzoek, dezelfde overtredingen in dezelfde mate begaat, als de groep die wel aan het onderzoek heeft deelgenomen. Of deze aanname voor dit onderzoek met recht is te maken, is door gebrek aan gegevens over de niet responderende groep niet te beoordelen.

Wegingscoëfficiënten steekproeven POROSZ: WAO, WW en WWB, 2006

	WAO	WW	WWB
N	1070	1359	1061
Missing	0	0	0
Gemiddelde	.99999998	.9999990	1.00000007
Mediaan	.87787500	.78211000	.87952500
Standaarddeviatie	.396208059	.591293160	.318660386
Minimum	.707843	.668810	.520995
Maximum	3.529390	4.362991	1.804634
Percentiles			
10	.79090700	.66881000	.65791100
25	.84544600	.66881000	.75366000
50	.87787500	.78211000	.87952500
75	.97177300	.88251800	1.22785600
90	1.23719680	1.63391800	1.50477500

Ook bij de analyse van de verbanden tussen variabelen met logistische regressiemodellen en met het programma Classification Trees (SPSS) is gewerkt met gewogen cijfers.

5.2. Methoden van onderzoek en uitvoering

In het onderzoek is gebruik gemaakt van twee bijzondere onderzoeksinstrumenten:

- De vraagtechniek *Randomized response* is ingezet om te komen tot schattingen van de werkelijke omvang van verschillende vormen van regelovertreding. De methode is speciaal ontwikkeld om met grotere betrouwbaarheid uitspraken te doen over onderwerpen waarover een deel van de respondenten het moeilijk vindt om openheid van zaken te geven.
- De *Tafel van Elf* is gebruikt voor het bepalen van de kennis en houding van de doelgroep ten aanzien van de regels en hun handhaving, en het inschatten van risico's voor handhaving van de regels.

Randomized response

Een belangrijk probleem bij onderzoek naar regelovertreding is dat weinig respondenten geneigd zullen zijn om het overtreden van een regel toe te geven. De Randomized response methode is speciaal ontwikkeld om in enquêtes informatie te verkrijgen over dergelijke gevoelige onderwerpen. Zij biedt de respondenten een betere waarborg voor anonimiteit van hun antwoorden, waardoor zij minder moeite zullen hebben om openheid van zaken te geven.

De kern van de methode is dat door de introductie van toevalsfactoren in de vragen of antwoorden de enquêteur noch de onderzoeker weten op welke vragen de respondent bevestigend heeft geantwoord. Toch kan achteraf door correctie voor de bekende toevalsfactor, worden berekend welke proportie van de respondenten het omstreden gedrag heeft toegegeven. De betrouwbaarheid van de antwoorden wordt met deze procedure aanmerkelijk vergroot.

De Randomized response vraagtechniek kan op verschillende manieren worden ingezet. In dit onderzoek is gebruik gemaakt van de dobbelsteenmethode. De werkwijze is als volgt. De respondent wordt een 'gevoelige' vraag voorgelegd (bv. 'Hebt u zwart gewerkt?'), die hij echter niet rechtstreeks hoeft te beantwoorden. In plaats daarvan wordt hem gevraagd (op het computerscherm) met twee dobbelstenen te gooien. De uitkomst van de worp is volstrekt willekeurig. Is de uitkomst van de worp 2, 3 of 4, dan dient de respondent ALTIJD de vraag met 'ja' te beantwoorden. Is de uitkomst 11 of 12, dan dient het antwoord ALTIJD 'nee' te luiden. Bij een uitkomst van 5 tot en met 10 dient de respondent naar waarheid te antwoorden. De verhouding 25% 'verplicht ja of nee' antwoorden en 75% 'naar waarheid' geeft volgens de literatuur over Randomized response aan individuele respondenten een zodanige bescherming dat de meeste van hen, wanneer daarom via de uitkomst van de worp wordt gevraagd, naar waarheid antwoorden⁶. Over alle respondenten heen kan later worden berekend welk deel inderdaad heeft zwart gewerkt.

Hoewel Randomized response leidt tot een betere rapportage van regelovertreding, is er (naar alle waarschijnlijkheid) nog altijd sprake van een onderschatting. Meer respondenten geven een eerlijk antwoord op de gestelde gevoelige vragen, maar nog steeds niet alle. Om deze reden is gebruik gemaakt van een nieuw model voor de analyse van Randomized response gegevens. Dit nieuwe model maakt het mogelijk om de groep respondenten die zich niet aan de Randomized response instructie houden, uit de gegevens te verwijderen. Deze respondenten hebben als kenmerk dat zij, ongeacht de vraag die zij krijgen voorgelegd, 'nee' antwoorden. Door deze respondenten die de instructie niet volgen uit de data te verwijderen, worden de schattingen op regelovertreding hoger en meer realistisch. Hoewel er naar alle waarschijnlijkheid nog steeds sprake is van een onderschatting, is de *mate* van onderschatting veel geringer geworden.

De Tafel van Elf (T11)

Het tweede belangrijk doel van het onderzoek is het verkrijgen van inzicht in de achtergronden van naleving en overtreding van de uitkeringsregels. Inzicht in de achtergronden van overtreding kan belangrijke aanknopingspunten bieden voor handhaving. Om de benodigde informatie te verzamelen is ook gebruik gemaakt van de zogenaamde Tafel van Elf, ontwikkeld in opdracht van het Expertisecentrum Rechtshandhaving van het Ministerie van Justitie. De Tafel van Elf (afgekort tot T11) is een veelgebruikt model voor vragenlijsten en de analyse van antwoorden waarmee de motieven om wetten al dan niet na te leven systematisch in kaart worden gebracht.

⁶ Fox, J.A. & Paul E. Tracy, The randomized response approach: applicability to criminal justice, research and evaluation, *Evaluation Review*, Vol. 4, no. 5, October 1980, 601-622; Moriarty, M. & F. Wiseman, On the choice of a randomization technique with the randomized response model, *Proceedings of the Social Statistics Section of the American Statistical Association*, 1976: 624-626; Soeken, Karen L. & George B. Macready, Respondents perceived protection when using randomized response, *Psychological Bulletin*, 1982, Vol. 92, No. 2, 487-489.

De T11 onderscheidt elf verschillende factoren of ‘dimensies’ die zijn te rangschikken in de volgende vier groepen:

- kennisdimensies: bekendheid met en duidelijkheid van de regels;
- dimensies van spontane naleving: kosten en baten van naleving, respectievelijk overtreding, acceptatie van de regels, wetgetrouwheid, sociale controle, bestaande uit de dimensies kans op het verklikt worden (in dit rapport ‘informele meldingskans’ of ook wel ‘klikkans’) en reactie van de sociale omgeving (‘informele sanctie’);
- controledimensies: controlekans, detectiekans, selectiviteit of trefzekerheid van de controle;
- sanctiedimensies: (formele) sanctiekans, ernst van de (formele) sanctie.

De resultaten worden per wet gepresenteerd aan de hand van zogenaamde ‘risicoprofielen’ die worden geconstrueerd met de gemiddelde scores op de T11-vragen. Deze risicoprofielen geven in een oogopslag aan welke sterke en zwakke kanten regels kennen in het licht van naleving. De gemiddelde waarden van de T11-dimensies worden verdeeld in ‘kwetsbare’ waarden, waarden in een middengebied en ‘veilige’ waarden. ‘Kwetsbaar’ in het risicoprofiel zijn die T11-dimensies met een lage score. Verondersteld wordt dat een lage score eerder bijdraagt tot overtreding van de regels, een hoge score tot naleving en de bijdrage van een score in het middengebied onbeslist is. De T11-risicoprofielen geven geen voorspelling of er daadwerkelijk zal worden overtreden of nageleefd. De vraag naar samenhangen van afzonderlijke T11-dimensies en overtreding is in de hoofdstukken 3 en 4 behandeld.